

„у најбољем
интересу детета“

РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА СОЦИЈАЛНУ ЗАШТИТУ

PRIRUČNIK O INTERVENCIJAMA SA MALOLETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM I NJIHOVIM PORODICAMA

Пројекат
финансира
Европска
 унија

Република Србија
МИНИСТАРСТВО
ПРАВДЕ

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ЗА
РАД, ЗАПОШЉАВАЊЕ,
БОРАЧКА И СОЦИЈАЛНА
ПИТАЊА

unicef

PRIRUČNIKO INTERVENCIJAMA

**Sa maloletnicima u
sukobu sa zakonom i
njihovim porodicama**

PRIRUČNIK O INTERVENCIJAMA

Sa maloletnicima u sukobu sa zakonom i njihovim porodicama

Izdavač

Republički zavod za socijalnu zaštitu

Beograd, Terazije 34

www.zavodsz.gov.rs

Za izdavača:

Božidar Dakić, direktor RZSZ

U izradi priručnika učestvovali:

Žaklinallić i Ivan Đorđević, Centar za razvoj usluga socijalne zaštite "Kneginja Ljubica"

Jelena Zorić, Centar za socijalni rad grada Novog Sada

Nada Maletić, Gradski centar za socijalni rad u Beogradu

Svetlana Živanić i Iva Branković, Republički zavod za socijalnu zaštitu

Ljiljana Marković i Jelena Vukičević, Međunarodna mreža pomoći - IAN

Milica Rakić, Jelena Mićunović i Nataša Raičević, Centar za socijalno preventivne aktivnosti - GRIG

Priručnik priredile:

Ines Cerović, UNICEF Srbija

Nada Šarac, Republički zavod za socijalnu zaštitu

Stampa

Dizajn

Tiraž 500

ISBN

Štampano 2017.

Publikacija „PRIRUČNIK O INTERVENCIJAMA SA MALOLETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM I NJIHOVIM PORODICA-MA“ objavljena je u okviru projekta „Unapređenje prava deteta kroz jačanje sistema pravosuđa i socijalne zaštite u Srbiji“, koji sprovodi UNICEF u partnerstvu sa Ministarstvom pravde i Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. Sadržaj i stavovi izneti u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Evropske unije, UNICEF-a, Ministarstva pravde i Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ЗА РАД, ЗАПОШЉАВАЊЕ,
БОРАЧКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. DIVERZIONI MEHANIZMI – MEĐUNARODNOPRAVNI KONTEKST	7
3. DIVERZIONI MEHANIZMI U SRBIJI	9
4. PRIMENA DIVERZIONIH MEHANIZAMA U PRAKSI	19
5. REFORMSKE INICIJATIVE	21
6. PSIHOŠOCIJALNI TRETMAN MALOLETNIKA U SUKOBU SA ZAKONOM.....	23
7. PRINCIPI U RADU SA MALOLETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM I NJIHOVIM PORODICAMA	25
8. OBLASTI RADA SA MALOLETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM I NJIHOVIM PORODICAMA.....	29
9. MODALITETI/NIVOI INTERVENCIJA	31
10. FAZE U RADU SA MALOLETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM I NJIHOVIM PORODICAMA.....	32
11. AKTIVNOSTI PODRŠKE U OKVIRU INTERVENCIJA.....	35
12. ISHODI PRIMENE DIVERZIONIH MEHANIZAMA I PREDUZETIH INTERVENCIJA PREMA MALOLETNICIMA I NJIHOVIM PORODICAMA	47
13. SUMIRANJE POSTIGNUTIH REZULTATA I PREPORUKE ZA DALJI RAD	49
Prilog	

1. UVOD

Republika Srbija se nalazi u središtu procesa realizacije sveobuhvatnih reformi sistema pravosuđa i socijalne zaštite, čiji je cilj povećanje efikasnosti ovih sistema i usklađivanje njihovog rada sa relevantnim međunarodnim i evropskim standardima. Srbija je započela proces provere usklađenosti propisa i prakse u ovim oblastima, a akcenat je stavljen na poglavlja 23 i 24, što ukazuje na to da je sada pravi trenutak za unapređenje osnovnih prava i ubrzavanje procesa reforme pravosuđa, naročito u segmentima koji i setiču ostvarivanja prava deteta. Posebna pažnja posvećena je reformi sistema pravosuđa po meri deteta kako bi se obezbedilo poštovanje principa najboljih interesa deteta, proklamovanog Konvencijom o pravima deteta iz 1989. godine, onda kada je dete u kontaktu sa sistemima pravosuđa ili socijalne zaštite.

Rukovođenje principom najboljih interesa deteta predstavlja najbolji put ka unapređenju reformi i uspostavljanju sistema pravosuđa prilagođenog potrebama deteta. Upravo to čini širi kontekst za razvoj raznovrsnih intervencija koje su usmerene na unapređenje restorativnog i reintegrativnog pristupa u postupanju sa maloletnicima u sukobu sa zakonom i njihovim porodicama, kako bi se sprečilo dalje vršenje krivičnih dela i obezbedila njihova reintegracija u društvo. Ovaj priručnik je razvijen kroz nekoliko reformskih projekata u ovoj oblasti, o kojima će biti više reči kasnije.

Priručnik je namenjen stručnjacima koji rade sa decom u sukobu sa zakonom i nastao je kao rezultat pilotiranja primene vaspitnih nalogu u praksi u četiri grada u Srbiji, koje je sprovedeno kroz reformske projekte u ovoj oblasti. Tokom ovog procesa se pokazalo da postoji velika potreba da se iskustva stečena u praksi u radu sa decom u sukobu sa zakonom koja su upućena na diverzionate mehanizme, nasuprot redovnom krivičnom postupku prema maloletnicima, podele sa stručnjacima koji nisu neposredno učestvovali u projektnim aktivnostima, ali i sa širom javnošću. Ovo je naročito važno zato što je oblast primene diverzionih mehanizama i dalje samo delimično zakonski uređena, čime se ostavlja puno prostora praktičarima da uskladisu resursima svoje lokalne zajednice pronađu prikladna rešenja. Osim načelnih odredaba zakona koji reguliše oblast krivičnog postupka koji se odnosi na maloletnike, nisu postojali ni uvek postoje detaljniji propisi koji uređuju primenu diverzionih mehanizama, odnosno nikakve druge smernice koje bi praktičare usmerile ili olakšale njihovu primenu. To je posledično uticalo na raznolikost rešenja u praksi različitih gradova i sredina koja se razvijala upravo zahvaljujući velikom entuzijazmu, nesebičnoj posvećenosti stručnjaka samoj deci u sukobu sa zakonom sa kojom rade i želji da se za tu decu pronađu najbolja moguća rešenja.

Na samom početku priručnika daje se kratak prikaz diverzionih mehanizama iz perspektive međunarodnog prava koje se bavi ljudskim pravima te prikaz i integrisanost ovih standarda

u domaćem pravnom okviru. Sledi prikaz praktične primene diverzionalih mera u Srbiji i do sada preduzetih reformskih inicijativa usmerenih na unapređenje ove oblasti. Nakon toga se predstavlja i usam psihosocijalni tretman maloletnika, principi i oblasti rada sa maloletnicima i njihovim porodicama te modaliteti intervencija, a detaljno su prikazane sve faze u radu i druge aktivnosti podrške u okviru intervencija. U završnom delu priručnika su predstavljeni ishodi primene diverzionalih mera i preduzetih intervencija prema maloletnicima i njihovim porodicama i sumirani postignuti rezultati, sa preporukama za dalje unapređenje ove oblasti. Prilozi koji se nalaze na kraju priručnika razvijeni su u praksi i služe da praktičarima olakšaju rad sa ovom grupom dece i njihovim porodicama u procesu reintegracije.

2. DIVERZIONI MEHANIZMI – MEĐUNARODNOPRAVNI KONTEKST

Različiti međunarodni i evropski standardi (konvencije, pravila i smernice) Ujedinjenih Nacija i Saveta Evrope zajednički čine jedinstveni međunarodnopravni okvir, koji predstavlja osnovu za modeliranje sistema maloletničkog pravosuđa po meri deteta. Oni se nadovezuju i upućuju jedni na druge, čime se obezbeđuje uzajamno jačanje. *Konvencija o pravima deteta* ne reguliše detaljno način postupanja prema detetu u sukobu sa zakonom (pojedine njene odredbe su čak veoma široko postavljene), dok *standardi „mekog prava“*¹ nude detaljna uputstva i pravila, ali nemaju snagu pravno obavezujućih instrumenata. Svi ovi instrumenti ostavljaju dostaslobodnog prostora državama ugovornicama da odluče kako će urediti oblast prava deteta u sukobu sa zakonom i inkorporisati međunarodne standarde, što je glavni razlog za raznolikost usvojenih rešenja u različitim državama. Jedna od glavnih novina Konvencije o pravima deteta sastoji se u podsticanju primene alternativnih mera-diverzionih mehanizama-u odnosu na formalni krivični postupak, kada je to u skladu sa najboljim interesima deteta.

U regulisanju diverzionih mehanizama ključnizačajima je *Opšti komentar br. 10 Komiteta za pravade teta o pravima deteta u maloletničkom pravosuđu*, koji predviđa da država članica treba da obezbedi široki spektar mera kako bi se osiguralo da se sa decom postupa na način koji je proporcionalan okolnostima i učinjenom delu, a za njihovu dobrobit, što obuhvata jasno izrađene raznovrsne programe koji se sprovode u društvenoj zajednici (to podrazumeva pre svega jačanje mreže podrške detetu u porodici i zajednici, a može obuhvatiti i staranje, savetovanje i nadzor, programe za školovanje, stručno osposobljavanje i druge mere).² Nakon završetka primene diverzionog mehanizma, predmet treba zatvoriti i ne treba ga tretirati kao krivičnu evidenciju, dete ne treba smatrati osuđivanim, a informacije o predmetu mogu biti na raspolaganju isključivo nadležnim organima postupka, i to u ograničenom roku, npr. najduže godinu dana, kako sugeriše Komitet za prava deteta.³

Diverzioni mehanizmi se mogu odrediti samo prema onoj deci koja su priznala krivično delo i koja pristajuna meru slobodnom voljom i bez pritiska, a mogu se odrediti ubilo kojoj fazi postupka. Kao što je naglašeno u *Opštem komentaru br. 10 Komiteta za prava deteta*, diverzioni mehanizmi ne treba da budu isključivo vezani za decu koja su prvi put učinila neko krivično delo niti za sitnije prestupe (kao primeri se navode krađa u prodavnici ili lakša dela imovinske prirode sa ograničenom štetom; u tim slučajevima ne trebani pribegavati sudskom postupku).⁴ Drugim rečima, ove mere imaju veliki potencijalni i praktični domaćaj.

1 Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe („Pekinška pravila“), Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije („Rijadske smernice“), Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode („Havanska pravila“) i Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu („Toksiška pravila“).

2 Komitet za pravade teta, Opšti komentar br. 10 o pravima deteta u maloletničkom pravosuđu, CRC/C/GC/10, 2007, str. 23.

3 *Ibid.*, str. 27.

4 *Ibid.*, str. 25.

Problemi u primeni međunarodnih standarda u ovoj oblasti su uzrokovani kompleksnošću ove specifične teme i njenih imanentnih tenzija. Prvi problem se odnosi na same ciljeve postupanja sa decom u sukobu sa zakonom, koji i su višestruki, a služe različitim i potencijalno suprotstavljenim interesima. S jedne strane, intervencije koje se preduzimaju prema deci u sukobu sa zakonom su prevashodno razvijene da bi služile interesima društva u celini, odnosno da bi se društvo zaštitilo od nasilnih i opasnih učinilaca krivičnih dela. S druge strane, većina sistema maloletničkog pravosuđa širom sveta je zasnovana na pretpostavci da je vršenje krivičnih dela od strane deteta drugačije od onog koje čine odrasli te da zahteva specijalne, pedagoški orijentisane intervencije, usmerene na poštovanje najboljih interesa deteta i prevenciju recidivizma kroz vaspitanje i reintegraciju. Uspostavljanje delikatnog balansa ovih različitih interesa i u vezi sa time postavljenih ciljeva daleko je od jednostavnog, iako su u krajnjoj liniji interesi deteta u sukobu sa zakonom i društva u celini međusobno povezani, naročito imajući u vidu da blagovremeno reagovanje na maloletničku delinkvenciju predstavlja vid prevencije kriminaliteta uopšte.

Drugi problem je u tome što deca u sukobu sa zakonom spadaju u jednu od grupa koja je najviše izložena stigmatizaciji u društvu i ta deca su, upravo zbog brojnih predrasuda sa kojima se susreću na svim nivoima, često izložena kritici javnosti, naročito u slučajevima vršenja teških krivičnih dela, pa se stiče utisak da nije „popularno“ posvećivati mnogo pažnje ovoj deci kada ima toliko drugih grupa dece čija su prava ugrožena, a koja nisu nanelo štetu nikome, pri čemu se zaboravlja da maloletnička delinkvencija predstavlja posledicu dugogodišnjeg zanemarivanja problema sa kojima suse deca suočavala od najranijeg detinjstva.

Treće, problem u primeni međunarodnih standarda u ovoj oblasti nastaje usled toga što se deca u sukobu sa zakonom na različit način tretiraju u različitim pravnim sistemima te ne postoji jedinstveno shvatanje o tome kako bi trebalo da izgleda idealan sistem maloletničkog pravosuđa, a što je vezano za istorijski razvoj društva, pravni sistem jedne države, shvatanje detinjstva i razvoja i mesta deteta u društvu, kao i za različite socijalne faktore poput siromaštva, socijalne isključenosti i postojanja odgovarajućih ljudskih i finansijskih resursa. Zbog svega toga sistem maloletničkog pravosuđa predstavlja veoma kompleksansistem, sačinjen od različitih stadijuma i povezanih interesa različitih aktera čije su uloge isprepletane i međusobno zavisne, što u velikoj meri utiče na način postupanja prema deci u sukobu sa zakonom.

3. DIVERZIONI MEHANIZMI U SRBIJI

Oblast maloletničkog pravosuđa je uređena Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu: Zakon o maloletnicima), koji je u velikoj meri inkorporirao međunarodne standarde u ovoj oblasti.⁵ Jedan od ciljeva donošenja ovog zakona bilo je upravo uvođenje diverzionih mehanizama u naše pravo – kroz institut vaspitnih naloga.

Vaspitni nalozi su instrumenti diverzionog modela koji omogućavaju da se izbegne sudski postupak usvim slučajevima kada nema kriminalnopolitičkog opravdanja da se maloletnik izlaže krivičnoj proceduri i primeni krivičnih sankcija. Suština je u skretanju, preusmeravanju krivičnog slučaja maloletnika sa sudske procedure ka alternativnom obliku reagovanja koji obuhvata uključivanje maloletnika u određene programe.

Vaspitne naloge mogu primeniti javni tužilac za maloletnike ili sudija za maloletnike ukoliko je postupak već započet, a izbor i primena se vrši u saradnji sa roditeljima, usvojiocem ili staraocem maloletnika i nadležnim organom starateljstva. Na ovaj način je omogućeno da se krivični postupak ne pokreće, a ukoliko je već pokrenut, da se obustavi. Cilj primene vaspitnih naloga je smanjenje recidivizma i pružanje podrške maloletniku u procesu reintegracije uzajednicu. Primenom vaspitnih naloga se smanjuje stigmatizacija maloletnika, povećava efikasnost rada sudija i tužilaca i ubrzava postupak, pri čemu se istovremeno smanjuju troškovi sudskog postupka i uvažavaju interesi i potrebe žrtve. Trajanje vaspitnog naloga je ograničeno na period od šest meseci.

Zakonom o maloletnicima u čl. 7. propisuje pet vaspitnih naloga koji su u sadržinskom smislu raznovrsni te je moguće da se primenom jednog ili više vaspitnih naloga postignu pozitivni rezultati.

5

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005).

- 1) Poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u celini ili delimično, štetne posledice dela;
- 2) Redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao;
- 3) Uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja;
- 4) Podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga;
- 5) Uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu.

1) Poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u celini ili delimično, štetne posledice dela

Svrha poravnjanja sa oštećenim je otklanjanje u celini ili delimično štetnih posledica krivičnog dela, kao i stvaranje uslova za bolje odnose u budućnosti između maloletnika i oštećenog, te neponavljanje krivičnog dela od strane maloletnika. Poravnanje sa oštećenim se ostvaruje:

- izmirenjem maloletnika i oštećenog;
- naknadom štete oštećenom od strane maloletnika;
- radom maloletnika u korist oštećenog.

Ovaj vaspitni nalog najčešće se sprovodi kroz postupak posredovanja ili medijacije i može se primeniti kada, pored uslova predviđenih Zakonom o maloletnicima,

- oštećeni i maloletnik dobrovoljno i na ravnopravnoj osnovi prihvataju da se konkretni sukob reši posredovanjem/medijacijom;
- ne postoji rizik za bezbednost oštećenog/maloletnika;
- postoji kapacitet obe strane za učestvovanje u pregovorima i zastupanje sopstvenih interesa;
- ne postoji velika razlika u moći između strana u postupku (disbalans moći);
- usluga medijacije postoji u konkretnoj lokalnoj zajednici ili bližoj okolini.

Ukoliko ovaj vaspitni nalog podrazumeva naknadu štete oštećenom ili otklanjanje štetnih posledica krivičnog dela radom maloletnika ili na drugi odgovarajući način, ovo može da se sproveđe na sledeća tri načina:

- naknada štete kroz materijalnu/novčanu naknadu;
- naknada štete kroz rad maloletnika;

- naknada štete na drugi odgovarajući način.

U odnosu na sadržaj rada maloletnika, potrebno je proceniti da li je rad prilagođen ličnosti, uzrastu i mogućnostima maloletnika te da li zadovoljava uslove vezane za bezbednost. Prilikom izbora vrste rada mora se voditi računa da posao ne može biti usmeren na postizanje ekonomске koristi, da ne sme ometati školovanje maloletnika, odnosno štetiti njegovom ugledu i dostojanstvu i da svrha rada, odnosno posla koji i maloletnik trebada obavi mora biti usmerena prvenstveno na otklanjanje štetnih posledica krivičnog dela.

Očekivani ishod primene ovog vaspitnog naloga predstavlja postignut i realizovan sporazum o poravnanju maloletnika i oštećenog.

Organstarateljstva organizuje primenu vaspitnog naloga, a zaduženje i za praćenje i za izveštavanje tužilaštva/suda o tokusprovođenja i ispunjenosti vaspitnog naloga. Organ starateljstva angažuje nekog od ovlašćenih medijatora sa listu dostupnih medijatora ili izuzetno stručnog radnika (koji nije voditelj slučaja) u samom centru za socijalni rad, koji je kvalifikovan za ove poslove. Organ starateljstva koordinira rad sa licenciranim medijatorima / akreditovanim organizacijama koje sprovode medijaciju. U izboru medijatora sa dostupne liste medijatora učestvuju i oštećeni i maloletnik (i roditelj/staratelj).

Voditelj slučaja je odgovoran za uspostavljanje saradnje i međusobno informisanje svih učesnika u primeni vaspitnog naloga, donošenje plana sprovođenja vaspitnog naloga i praćenje sprovođenja vaspitnog naloga. U kontinuiranoj saradnji sa maloletnikom, roditeljima i predstavnikom organizacije u kojoj se vaspitni nalog sprovodi organ starateljstva vrši procenu napredovanja maloletnika, odnosno ispunjavanja planiranih aktivnosti po sadržajima definisanim u planu sprovođenja vaspitnog naloga. U cilju realizovanja naloga neophodno je sačiniti program ispunjenja vaspitnog naloga kroz individualni plan angažovanja maloletnika.

Usprovođenju ovog vaspitnog naloga mogu učestvovati ovlašćene organizacije u lokalnoj zajednici u okviru pravosuđa, socijalne zaštite, civilnog sektora i/ili ovlašćeni pojedinci za sprovođenje medijacije. Ukoliko na teritoriji nadležnog organa starateljstva ne postoji ovlašćena organizacija ili pojedinac za sprovođenje postupka medijacije, postupak sprovodi stručni radnik centra za socijalni rad sa potvrđenim kompetencijama medijatora, koji ni po kom osnovu nije nadležan za jednu ili drugu stranu u sukobu.

Organizacija koja učestvuje u sprovođenju vaspitnog naloga po pravilu treba da ima:

- osnivački akt koji im se potvrđuje ovlašćenje za sprovođenje postupaka medijacije;
- listu licenciranih medijatora.

Ovlašćeni medijator koji učestvuje u sprovođenju ovog vaspitnog naloga zadužen je za realizaciju postupka medijacije, u skladu sa standardima postupka posredovanja, i za izveštavanje organa starateljstva o toku postupka i postignutom sporazumu.

Zadužena osoba koja sprovodi medijaciju treba:

- a) da bude medijator sa liste ovlašćenih (licenciranih) medijatora (u organizaciji ovlašćenoj za pružanje ovih usluga ili u organu starateljstva ili pri pravosuđu),
- b) da ispunjava uslove predviđene propisima koji regulišu ovu oblast,
- c) da ima iskustva u radu sa maloletnicima i
- d) da ima znanja iz oblasti prava deteta.

2) Redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao

Specifična svrha vaspitnog naloga koji se odnosi na redovno pohađanje škole sastoji se u otklanjanju rizika od napuštanja obrazovnog sistema, sticanju primerenog obrazovnog statusa, jačanju faktora zaštite opštег funkcionisanja maloletnika i umanjenju mogućnosti vršenja novih krivičnih dela.

Svrha vaspitnog naloga koji se odnosi na redovno odlaženje na posao sastoji se u očuvanju statusa zaposlenog, jačanju lične odgovornosti maloletnika, podršci njegovoj boljoj integraciji u društvo i jačanju otpornosti na kriminogene uticaje i vršenje krivičnih dela.

Ovaj vaspitni nalog se može primeniti ako, poredu slova predviđenih Zakonom o maloletnicima,

- maloletnik ima status učenika u obrazovnom sistemu, odnosno status zaposlenog lica (maloletnik je sklopio ugovor o radu sa poslodavcem) ili ispunjava uslove za uključenje u obrazovni sistem, odnosno za radno angažovanje;
- maloletnik ispoljava problem zapuštanja i zanemarivanja školskih/radnih obaveza;
- postoje škole / obrazovne institucije koje su prostorno i funkcionalno dostupne maloletniku, odnosno ako mu je dostupno radno mesto.

Ovaj vaspitni nalog podrazumeava da maloletnik izvršava aktivnosti uz kontinuirano prihvatanje saradnje sa ostalim učesnicima u organizaciji njegove primene, odnosno prihvatanje njihovih zahteva i podrške.

U primeni ovog vaspitnog naloga očekuju se sledeći ishodi:

- maloletnik redovno ide u školu / na posao,
- poštjuje se školska pravila, obaveze i odgovornosti odnosno radna disciplina,
- unapređeno je opšte socijalno funkcionisanje maloletnika.

Osnovnu aktivnost u okviru sadržaja, programa sprovođenja ovog vaspitnog naloga čini redovno pohađanje škole, odnosno redovno odlaženje na posao, poštovanje školskih pravila, obaveza i odgovornosti odnosno radne discipline i zalaganje za primeren školski uspeh odnosno ispunjenje radnih obaveza.

Organ starateljstva organizuje primenu vaspitnog naloga, a zadužen je i za praćenje i za

izveštavanje tužilaštva/suda o toku sprovođenja i ispunjenosti vaspitnog naloga. Voditelj slučaja je odgovoran za uspostavljanje saradnje i međusobno informisanje svih učesnika u primeni vaspitnog naloga, donošenje plana sprovođenja i njegovo praćenje. U kontinuiranoj saradnji sa maloletnikom i roditeljima (a potrebi i predstavnikom organizacije u kojoj se vaspitni nalog sprovodi) organ starateljstva vrši procenu napredovanja maloletnika, odnosno ispunjavanja planiranih aktivnosti po sadržajima definisanim u planu sprovođenja vaspitnog naloga.

Ustanova za obrazovanje i vaspitanje u kojoj maloletnik ispunjava vaspitni nalog pruža podršku maloletniku u ispunjenju vaspitnog naloga pre svega u okviru svog redovnog programa. Dodatnu podršku maloletniku pruža psihološko-pedagoška služba škole u skladu sa procenama potreba za podrškom i to se unosi kao aktivnosti u plan sprovođenja vaspitnog naloga. Ustanova za obrazovanje i vaspitanje treba da je osnovana i radi u skladu sa Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kao i posebnim zakonima u oblasti obrazovanja i vaspitanja. Radna organizacija u kojoj maloletnik ispunjava vaspitni nalog treba da je osnovana i posluje u skladu sa Zakonom o radu i Zakonom o bezbednosti i zdravlju na radu i da ispunjava posebne uslove za rad maloletnika.

3) Uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja

Specifičnu svrhu ovog vaspitnog naloga predstavlja podsticanje, kroz društveno koristan rad, pozitivnog psihosocijalnog razvoja maloletnika, usvajanja pozitivnih vrednosnih stavova, integracije u prosocijalne grupe i aktivnosti u zajednici, razvijanja odgovornosti za zajednicu i osjetljivosti za potrebe drugih te jačanje otpornosti na kriminogene uticaje i vršenje krivičnih dela. Svrha rada odnosno posla koji i maloletnik treba da obavi mora prvenstveno biti usmerena na otklanjanje štetnih posledica krivičnog dela. Prilikom obavljanja poslova maloletnik ima pravo na zaštitu na radu u skladu sa zakonom.

Ovaj vaspitni nalog se može primeniti ako, pored uslova predviđenih Zakonom o maloletnicima,

- aktivnosti vaspitnog naloga odgovaraju ličnosti maloletnika, njegovim sposobnostima, sklonostima i interesovanjima i ličnoj potrebi da ispravi grešku i učini nešto dobro za druge;
- aktivnosti u okviru vaspitnog naloga ne mogu ugroziti zdravlje maloletnika;
- postoje dostupne odgovarajuće institucije i ako postoji sporazum/protokol sa odgovarajućim ustanovama čiji su kapaciteti prostorno i funkcionalno dostupni maloletniku.

U primeni ovog vaspitnog naloga očekuju se sledeći ishodi:

- maloletnik je radio planom predviđen broj sati;
- maloletnik je ispunio planirane zadatke.

Osnovnu aktivnost u okviru sadržaja, programa ispunjenja ovog vaspitnog naloga čini angažovanje-društvenokoristanradmaloletnikaunekoj odorganizacija humanitarnog, socijalnog ili ekološkog karaktera te prihvatanje i poštovanje pravila i vrednosti organizacije vezanih za brigu o drugima, solidarnost i odgovoran odnos prema životnoj sredini.

Organistarateljstva organizuje primenu vaspitnog naloga, a zaduženje i zapraćenje i za izveštavanje tužilaštva/suda o toku sprovođenja i ispunjenosti vaspitnog naloga. On je odgovoran za uspostavljanje saradnje i međusobno informisanje svih učesnika u izvršenju vaspitnog naloga, organizaciju donošenja plana sprovođenja vaspitnog naloga i praćenje primene vaspitnog naloga. Organistarateljstva provodi sledeće aktivnosti na lokalnom nivou:

- vrši izbor odgovarajućih ustanova i organizacija;
- sačinjava listu tih subjekata;
- zaključuje posebne sporazume sa konkretnim ustanovama i organizacijama.

U kontinuiranoj saradnji sa maloletnikom, roditeljima i predstavnikom organizacije u kojoj se vaspitni nalog sprovodi, organ starateljstva vrši procenu napredovanja maloletnika, odnosno ispunjavanja planiranih aktivnosti po sadržajima definisanim u planu sprovođenja vaspitnog naloga.

U sprovođenju vaspitnog naloga učestvuju organizacije humanitarnog, socijalnog ili ekološkog karaktera. Njih ima mnogo; to mogu biti komunalna preduzeća, ali i organizacije civilnog društva, kancelarije za mlade, omladinski klubovi, dnevni boravci za decu i mlade te drugi pružaoci usluga socijalne zaštite u zajednici i ustanove socijalne zaštite.

Organizacija u kojoj maloletnik ispunjava vaspitni nalog u okviru svog redovnog programa pruža podršku maloletniku u ispunjenju vaspitnog naloga. Dodatnu podršku maloletniku pruža zaduženi saradnik, koji i stovremeno kontroliše učinak rada maloletnika u okviru vaspitnim nalogom predviđenog broja sati rada.

Organizacija u kojoj se sprovodi vaspitni nalog treba da ispuni sledeće uslove:

- postoji sporazum/protokol o međusobnoj saradnji organizacije/ustanove i nadležnog centra za socijalni rad, koji treba da sadrži: listu poslova i radnih zadataka na kojima maloletnik može biti angažovan u skladu sa principima vaspitnog naloga i nadležnim propisima i posebnim statusom maloletnika u radnom procesu te definisan način i postupak saradnje i izveštavanja o radnom angažovanju maloletnika;
- ustanova/organizacija je pravni subjekat koji se nalazi u Sudskom registru, Registru privrednih subjekata ili Registru nevladinih organizacija i udruženja građana;
- radni prostor, pomoćne prostorije, objekti na otvorenom i sav alat i sredstva kojima se obavlja delatnost ispunjavaju uslove Zakona o bezbednosti i zdravlju na radu;
- u kolektivu postoji osoba koja organizuje i prati proces izvršenja radnih obaveza.

Organizacija u kojoj se sprovodi vaspitni nalog uređuje listu poslova i radnih zadataka na kojima maloletnik može biti angažovan u skladu sa principima vaspitnog naloga i nadležnim

propisima i posebnim statusom maloletnika u radnom procesu; osim toga, organizacija definiše način i postupak saradnje i izveštavanja o radnom angažovanju maloletnika.

Rukovodilac ustanove poverava odgovornom licu iz ustanove (rukovodilac službe / koordinator / poslovođa / šef smene) organizaciju, praćenje i izveštavanje o radnom angažovanju maloletnika te brigu o poštovanju i ispunjenosti posebnih odrednica Zakona o radu koje se odnose na rad maloletnika i Zakonu o bezbednosti i zdravlju na radu (da se obezbedi da radni prostor bude u skladu sa telesnim i psihičkim mogućnostima maloletnika, da radna okolina, sredstva za rad i oprema za ličnu zaštitu budu uređeni i proizvedeni tako da ne ugrožavaju zdravlje maloletnika).

Zadužena osoba je zaposlena u ustanovi/organizaciji koja sprovodi vaspitni nalog, ima iskustva u radu sa maloletnicima i znanja iz oblasti prava deteta, upoznata je sa značajem i svrhom radnog angažovanja maloletnika, principima primene ovog vaspitnog naloga i posebno je upozorenja na obavezu poštovanja principa poverljivosti podataka o maloletniku i zaštiti njegove ličnosti.

Predstavnik organizacije izveštava organ starateljstva o toku ispunjenja vaspitnog naloga u skladu sa planom međusobnog informisanja koji je utvrđen u Planu sprovođenja vaspitnog naloga.

4) Podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga

Specifična svrha ovog vaspitnog naloga je prihvatanje ispitivanja i uključivanje u odgovarajući tretman kao podrška maloletniku za prestanak upotrebe alkoholnih pića i opojnih droga i prihvatanje zdravih stilova života. Odvikavanje se sastoji u lečenju, odgovarajućim ispitivanjima i drugim oblicima terapeutskih delovanja, na način koji je prilagođen ličnosti maloletnika, tako da se time ne vreda dostojanstvo maloletnika.

Ovaj vaspitni nalog se može primeniti ako, pored uslova predviđenih Zakonom o maloletnicima,

- postoje indicije za zavisnost od (zlo)upotrebe alkoholnih pića ili opojnih droga na osnovu podataka dobijenih od maloletnika, roditelja ili na osnovu vrste i prirode krivičnog dela;
- postoji motivacija za rešavanje problema (zlo)upotrebe alkoholnih pića ili opojnih droga ili zavisnosti;
- postoji dostupne odgovarajuće zdravstvene institucije (blizina, raspoloživost specijalizovanih kadrova, raspoloživost kapaciteta).

U primeni ovog vaspitnog naloga očekuju se sledeći ishodi:

- maloletnik je prihvatio odgovarajuće ispitivanje i aktivno je sarađivao tokom ispitivanja;

- maloletnik je redovno odlazio na tretman;
- maloletnik je uspostavio apstinenciju i motivisan je da razvija zdrave stilove života.

Organ starateljstva organizuje primenu vaspitnog naloga, a zadužen je i za praćenje i za izveštavanje tužilaštva/suda o toku sproveđenja i ispunjenosti vaspitnog naloga.

Voditelj slučaja u okviru organa starateljstva odgovoran je za praćenje primene vaspitnog naloga, uspostavljanje saradnje i međusobno informisanje svih česnika usproveđenju vaspitnog naloga. U kontinuiranoj saradnji sa maloletnikom i roditeljima (a potrebi i predstavnikom organizacije u kojoj se vaspitni nalog sprovodi) voditelj slučaja vrši procenu napredovanja maloletnika, odnosno ispunjavanja planiranih aktivnosti i posadržajima definisanim u planu sproveđenja vaspitnog naloga.

Ovaj vaspitni nalog, bilodaseradioispitivanjuiliodvikavanjuodzavisnosti, izvršava se u zdravstvenoj ili drugoj odgovarajućoj ustanovi koja ima odobrenje ministarstva nadležnog za poslove zdravlja, specijalizovana je za ovu vrstu ispitivanja i tretmana za maloletna lica, po jedinstvenim i opšte prihvaćenim procedurama, tehnikama ili metodama ispitivanja, odnosno odvikavanja/terapije.

5) Uključivanje pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu

Specifičnu svrhu ovog vaspitnog naloga predstavlja pružanje podrške jačanju ličnih kapaciteta maloletnika u razvoju prosocijalnog ponašanja i podrške porodici maloletnika u jačanju vaspitne funkcije i roditeljskih kompetencija, kao i pružanje podrške maloletniku da sagleda posledice svog ponašanja, nauči nove konstruktivne modele rešavanja sukoba i preuzme odgovornost za svoj budući život i ponašanje. Ovaj vaspitni nalog podrazumeva uključivanje pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, savetovalištu ili drugoj ovlašćenoj organizaciji, odnosno postupanje po programima rada koji su za maloletnika sačinjeni u tim ustanovama ili ovlašćenim organizacijama.

Ovaj vaspitni nalog se može primeniti ako, poredu slova predviđenih Zakonom o maloletnicima,

- maloletnik ima dovoljne kapacitete da aktivno učestvuje u tretmanu;
- postoji motivacija maloletnika i porodice za promenu;
- postoje dostupne odgovarajuće zdravstvene ustanove, savetovališta ili ovlašćene organizacije.

Ovu procenu daje organ starateljstva na osnovu usmerene procene.

U primeni ovog vaspitnog naloga očekuju se sledeći ishodi:

- maloletnik je prihvatio obaveze i redovno je odlazio na zakazane sastanke/radionice i tretmane;

- maloletnik je aktivno učestvovao u terapijskim/socioedukativnim programima i poka-zao kooperativnost;
- maloletnik razvija prosocijalno ponašanje.

Aktivnosti u okviru sprovođenja ovog vaspitnog naloga mogu obuhvatiti terapijski i savetodavni rad sa maloletnikom i porodicom, kao i primerenu primenu socioedukativnih programa koje takve aktivnosti podrazumevaju:

- procena maloletnika za određenu vrstu programa (skrining);
- priprema maloletnika za realizaciju programa (informisanje budućih korisnika o osnovnim pravilima individualnog, grupnog ili porodičnog rada, o očekivanom ponašanju i o međusobnim obavezama);
- neposredna realizacija programa u određenom vremenskom trajanju, u zavisnosti od vrste i cilja programa;
- evaluacija toka i efekata programa na osnovu završne procene korisnika tretmana, odnosno maloletnika.

Organ starateljstva organizuje primenu vaspitnog naloga, koordinira i prati sprovođenje, procenjuje ishode i izveštava sud. Voditelj slučaja u okviru organa starateljstva odgovoran je za uspostavljanje saradnje i međusobno informisanje svih učesnika u primeni vaspitnog naloga, donošenje plana sprovođenja vaspitnog naloga i praćenje primene vaspitnog naloga. U kontinuiranoj saradnji sa maloletnikom i roditeljima (a po potrebi i predstavnikom organizacije u kojoj se vaspitni nalog sprovodi) organ starateljstva vrši procenu napredovanja maloletnika, odnosno ispunjavanja planiranih aktivnosti po sadržajima definisanim u planu sprovođenja vaspitnog naloga.

Usprovođenju vaspitnog naloga mogu da učestvuju savetovališta, dnevni boravci za decu i mlađe sa problemima u ponašanju iz sistema socijalne zaštite, nevladine ili privatne organizacije sa akreditovanim programima savetodavno-terapijskog rada ili socioedukativnim programima i zdravstvene ustanove. Zdravstvene ustanove se obavezno uključuju kada je u pitanju primarni ili udruženi problem mentalnog ili somatskog zdravlja.

Osnovni uslov koji organizacija u kojoj se sprovodi ovaj vaspitni nalog treba da ispuni odnosi se na to da je ustanova/organizacija osnovana u skladu sa zakonom.

Pored toga organizacija treba da ima:

- osnivački akt, kojim se i potvrđuje registrovana delatnost -terapijskog rada ili realizaciјe socioedukativnih programa;
- listu angažovanih licenciranih saradnika za realizaciju savetodavno-terapijskih ili socioedukativnih programa;
- definisane procedure prijema, informisanja, načina vođenja evidencije i dokument-acija;
- prostor prikladan za realizaciju savetodavno-terapijskog rada ili socioedukativnih programa, u kome postoje uslovi za privatnost učesnika, neometan rad i bezbednost i koji je opremljen neophodnim sredstvima za rad.

Zdravstvena ustanova, savetovalište ili ovlašćena organizacija u kojoj se sprovodi vaspitni nalog treba da omogući maloletniku odgovarajući tretman, odnosno uključivanje u socioedukativni program.

Kako se vaspitni nalog „uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajuće zdravstvenoj ustanovi, savetovalištu ili drugoj ovlašćenoj organizaciji“ standardno sprovodi realizacijom savetodavno-terapijskih ili socioedukativnih programa, stručni radnik zadužen za sprovođenje ovog vaspitnog naloga treba da ispunjava sledeće uslove:

- ukoliko se radi o savetodavno-terapijskim programima, da ima odgovarajuću licencu zarad (bez obzira da li se pojedinačni ili grupni tretman sprovodi u zdravstvenoj ili drugoj organizaciji);
- ukoliko se radi o socioedukativnim programima, da ima licencu za izvođenje određenog programa;
- da ima radno iskustvo i sklonosti za rad sa mladima;
- da poseduje posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih.

4. PRIMENA DIVERZIONIH MEHANIZAMA U PRAKSI

Uprkos progresivnim zakonodavnim rešenjima zasnovanim na principima restorativne pravde, u praksi su uočene brojne prepreke za pravilnu primenu vaspitnih naloga. Tako se vaspitni nalozi prvenstveno određuju za krivična dela iz oblasti imovinskog kriminaliteta i ugrožavanja bezbednosti saobraćaja, a njihova primena u praksi nije ograničena samo u odnosu na ukupan broj prijavljenih maloletnih učinilaca krivičnih dela, nego i u odnosu na vrstu vaspitnih naloga koji se primenjuju. Od vaspitnih naloga najčešće se primenjuju medijacija sa oštećenim (uznak naduštete ili bezznaknade) i uključivanje bezznaknade u rad komunalnih i humanitarnih organizacija, dok se ostali vaspitni nalozi, npr. uključivanje u odgovarajući tretman za odvikavanje od zavisnosti izazvane upotrebom psihoaktivnih supstanci ili individualni ili grupni tretman u odgovarajućoj organizaciji, primenjuju sporadično ili se ne primenjuju. Učestalost primene vaspitnih naloga takođe izuzetno varira od grada do grada i od regije do regije. Unekim sudovima i javnim tužilaštvima vaspitni nalozi se uopšte ne primenjuju.

Jednu od prepreka za primenu vaspitnih naloga predstavlja trenutno zakonsko rešenje koje predviđa da vaspitne naloge uvek inicira javni tužilac, koji nakon pokretanja krivičnog postupka treba da podnese predlog sudiji za obustavu postupka pod uslovom da je dete prihvatiло vaspitni nalog, na osnovu čega sudije mogu da obustave postupak i odrede vaspitni nalog. Ovakvo rešenje ne daje mogućnost predstavnicima policije da donose odluku o upućivanju na vaspitni nalog u najranijoj fazi postupka, iako međunarodni standardi preporučuju široku bazu nadležnosti za primenu vaspitnih naloga.⁶

Drugu prepreku za sprovođenje diverzionih mehanizama u Srbiji predstavlja nedovoljno precizno definisanje finansijske odgovornosti za njihovu primenu. U praksi se navode nejasne procedure postupanja, nejasno razgraničenje uloga tužioca i sudije za maloletnike u fazi kada je postupak već pokrenut, nedovoljno jasno određena uloga organa starateljstva u predlaganju i sprovođenju vaspitnog naloga i potencijalni konflikt interesa u vezi sa time, kao i nejasno određen odnos organa starateljstva sadržajem kriterija u sistemusocijalne zaštite ovlašćenim da reda na programima i intervencijama sa decom u sukobu sa zakonom (pružaćima usluga). Iako važeći Zakono socijalno zaštiti prepozna je značaj usluga koje se pružaju deci u sukobu sa zakonom u cilju njihove integracije i daje mogućnost organizacijama koje se bave ovom delatnošću da se licenciraju, važeći podzakonski akt ne definiše standarde za rad u ovoj oblasti, što sprečava potencijalne pružaoce usluga da se licenciraju. Sve navedeno sistematski onemogućava da vaspitni nalog postane najjednostavnija opcija i „dobro ustanovljena praksa koja može i treba da se primenjuje u većini

⁶ Opšti komentar br. 10 Komiteta za prava deteta, str. 27: „Zakon treba da sadrži specifične odredbe koje navode u kojim slučajevima je moguća primena diverzionalih mera, a ovlašćenja policije, tužilaca i/ili drugih organa za donošenje odluka u tom smislu treba da budu regulisana i razmotrena...“; Pekinška pravila, pravilo 11.2.: „Policija, tužilaštvo i druge organizacije koje se bave slučajevima maloletnika biće ovlašćeni da rešavaju te slučajevе po vlastitom nahodenju, bez pribegavanja formalnim raspravama, u skladu sa kriterijumima utvrđenim za te potrebe u dotičnim pravnim sistemima, kao i u skladu sa principima utvrđenim ovim Pravilima.“

slučajeva“.⁷

Takođe, iako je jedan od glavnih ciljeva primene vaspitnih naloga upravo reintegracija dece usukobusa zakonom u lokalnu sredinu, sistem (onako kako je sada postavljen) zapravo ne predviđa neke konkretnije mere koje bi pomogle da dete bude bolje prihvaćeno u svojoj sredini niti je osmišljeno na koji i to način primena vaspitnih naloga predstavlja nešto dodatno i pozitivno za lokalnu zajednicu. Upravo zato bi trebalo dodatno raditi na razvijanju i popularisanju pozitivnih efekata ovih mera, kako one ne bi bile samopuka formalnost i još jedna zakonom predviđena mera bez stvarnog sadržaja.

5. REFORMSKE INICIJATIVE

U okviru reforme pravosudnog sistema, Ministarstvo pravde je iniciralo projekat reforme sistema maloletničkog pravosuđa „Unapređenje dostupnosti pravde u Srbiji“, koji je realizovala organizacija *International Management Group (IMG)* u periodu od 2011. do 2014. godine, a koji je podržalo Ministarstvo spoljnih poslova Kraljevine Norveške godine (u daljem tekstu: IMG projekat). Polaznu osnovu za razvoj ovog projekta predstavljali su rezultati dva nezavisna istraživanja koja su sprovedena tokom 2010. i 2011. godine: „Analiza primene vaspitnih nalogu, posebnih obaveza i zaštite dece kao oštećenih“ (pripremio Don Cipriani, konsultant koga je angažovala kancelarija UNICEF u Srbiji) i „Mapiranje resursa u lokalnim zajednicama za primenu vaspitnih nalogu i posebnih obaveza“ (pripremio tim nevladine organizacije Amity iz Beograda, koju je angažovala kancelarija IMG, u toku priprema za sprovođenje projekta). Pored toga, kao polazna osnova za reformske inicijative poslužio je i projekat koji je Republički zavod za socijalnu zaštitu (RZSZ) sproveo tokom 2009. i 2010. godine, pod nazivom „Vaninstitucionalna zaštita dece i mladih sa problemima u ponašanju“, a koji je podržao UNDP. Taj projekat je postavio osnove koncepta tretmana dece u sukobu sa zakonom u zajednici i dao značajan doprinos uspostavljanju usluga namenjenih ovoj deci u sukobu sa zakonom u više lokalnih zajednica.

Kada je reč o socijalnoj zaštiti, reforme sistema su otpočele još 2001. godine, operacionalizovane su kroz strateški dokument donet 2005. godine, a donošenje Zakona o socijalnoj zaštiti u aprilu 2011. godine predstavlja jednu desetogodišnju reformu sistema. Nova zakonska rešenja, između ostalog, uvode decentralizaciju usluga i pružalaca usluga socijalne zaštite, namenske transfere za razvoj usluga na lokalnom nivou, standardizaciju usluga socijalne zaštite, licenciranje svih pružalaca usluga, akreditaciju programa rada sa korisnicima i programa obuke zaposlenih te partnerstvo i rad pod jednakim uslovima javnog, nevladinog i privatnog sektora. Ukupan reformski kontekst i novi normativni okvir omogućavaju pružanje kvalitetnih usluga različitim grupama korisnika. Deca u sukobu sa zakonom predstavlja jugrupaciju prema kojoj sistem socijalne zaštite ima posebnu odgovornost i obavezu, pa je zbog toga potrebno dodatno razvijati i različite preventivne programe u lokalnoj zajednici.

Uzimajući u obzir rezultate postignute u okviru IMG projekta, pre svega razvijene standarde i procedure za primenu vaspitnih nalogu, definisane uloge i odgovornosti ključnih aktera i započet proces pilotiranja predloženih rešenja, Ministarstvo pravde je odlučilo da nastavi rad na unapređenju sistema maloletničkog pravosuđa te su izdvojeni i pretpriступni fondovi za unapređenje pravosuđa prilagođenog potrebama deteta u Srbiji kroz projekat „Unapređenje pravade deteta kroz jačanje sistema pravosuđa i socijalne zaštite“, koji je finansira Evropska unija, a sprovodi kancelarija UNICEF-a u Srbiji i u partnerstvu sa ministarstvima nadležnim za pravosuđe i socijalnu zaštitu („IPA 2013 projekat“). Taj projekat se nadovezao

na ranije reformske napore i najbolje prakse identifikovane u prethodnim projektima.

U toku pripreme projekta pošlo se od toga da, radi bolje primene vaspitnih naloga, prvenstveno treba imati u vidu potrebe i snage maloletnika koji je učinio krivično delo, ali i da teret odgovornosti treba da bude podeljen sa onima koji učestvuju i donose važne odluke u životu maloletnika - njegovom porodicom, školom i lokalnom zajednicom u celini. Zato je važno da se, uz mere predviđene Zakonom o maloletnicima, pažljivo planira skup sveobuhvatnih, kompleksnih i individualizovanih intervencija koje će se realizovati tokom sproveđenja vaspitnog naloga određenog od strane tužilaštva ili suda.

Ovo rešenje je moguće zato što su vaspitni nalozi dovoljno fleksibilno postavljeni u zakonu te nadležni organi imaju mogućnost da kreiraju najprimereniji plan rada sa maloletnikom, koji bi se razvio po meri konkretnog deteta, pri čemu se uzimaju u obzir njegovo životno okruženje, iskustvo, potrebe, mišljenje, perspektive i višestruke interakcije maloletnika sa sredinom u kojoj se nalazi. U kontekstu razvoja savremenog koncepta pozitivnog maloletničkog pravosuđa, maloletnika treba sagledavati holistički, kao deo rešenja, a ne problema, i zato se u partnerstvu sa maloletnikom traži i u delotvornija intervencija sa jasno postavljenim ciljevima koje treba dostići kako bi se maloletnik reintegrисао u društvo i kako bi se sprečilo dalje vršenje krivičnih dela. Tomotiv i se maloletnika i pomaže muda se angažuje i prihvati mogućnosti, podršku i informacije kojima stoje na raspolaganju u lokalnoj zajednici. Partnerstvo maloletnika i odraslih bi trebalo da bude najvažniji element planiranja odgovarajućih intervencija, do kojih se dolazi tako što se istražuju uzroci delinkventnog ponašanja, neispunjene potrebe maloletnika i problemi do kojih je u vezi sa tim došlo, a zatim se sagledavaju snage i pozitivni aspekti koje maloletnik ima.

Intervencije sa maloletnikom i porodicom se zasnivaju na stavu da svaki maloletnik ima potencijal za pozitivni razvoj i prevazilaženje problema u ponašanju i funkcionisanju, a fokus je na snagama maloletnika i porodice. Na samom početku sproveđenja vaspitnog naloga pravi se individualni plan i definišu jasni, specifični i merljivi ciljevi, za koje se zalažu svi bitni učesnici tretmana. Ovo podrazumeva holistički pristup, pas u radusmeravanja jačanje / izgradnjusocijalne mreže maloletnika u zajednici, unapređenje veština komunikacije i odnosa između članova porodice, jačanje odnosa u vršnjačkoj grupi, saradnju sa školom i postizanje boljeg uspeha u školi, kao i na unapređenje raznih veština.

Pošto način finansiranja primene vaspitnih naloga nije jasno definisan, u praksi dolazi do nerazumevanja i nepoverenja između stručnjaka koji učestvuju u njihovoj primeni, što onemogućava dobru saradnju i koordinaciju u sproveđenju mera. Upravo zbog učešća različitih aktera u identifikaciji i sproveđenju najprimerenijeg programa rada sa maloletnikom, neophodni su stalna, intenzivna saradnja i stručno usavršavanje uključenih stručnjaka kako bi kvalitet intervencija bio na što višem nivou i odgovorio konkretnim potrebama svakog maloletnika. Jedan od načina koji se u praksi pokazao kao efikasan jeste formiranje interdisciplinarnih timova. Te timove čine svi stručnjaci koji rade sa maloletnikom od momenta izvršenja krivičnog dela; oni se redovnosastaju i komuniciraju te zajednički razmatraju koja bi mera, uzimajući u obzir sve okolnosti, bila najprimerenija u konkretnom slučaju, i to iz perspektive različitih struka.

6. PSIHOSOCIJALNI TRETMAN MALOLETNIKA U SUKOBU SA ZAKONOM

U nastojanju da se što delotvornije organizuje zaštita dece sa problemima u ponašanju, sistem mora da odgovori na ključno pitanje - koja vrsta usluga i u kojim uslovima obećava da će u najkraćem vremenu najbolje zadovoljiti razvojne potrebe konkretnog deteta i potrebe za reorganizacijom njegove porodice. Drugo značajno pitanje je kako obezbediti i poštovanje osnovnih principa i prava deteta - da se potrebne usluge pružaju u njegovoj sredini i da se u skladu sa životnim tokom deteta kako bise omogućio kontinuitet njegovog razvoja.

Koncept tretmana u lokalnoj zajednici počiva na podršci detetu sa problemima u ponašanju u njegovoj prirodnoj sredini, korišćenjem resursa same zajednice za korektivno delovanje na dete i porodicu, u postojećim sistemima podrške koje zajednica razvija za sve svoje građane. Prednost ovog pristupa je što omogućava maksimalno uključivanje deteta u vršnjačku grupu i u postojeće resurse sredine. Tu se postavljaju sledeća pitanja:

Da li je moguće u ovakvim uslovima obezbediti primeren tretman svakom detetu sa krajnje različitim ispoljavanjem problema u ponašanju uz obezbeđivanje potrebnog stepena bezbednosti za dete i zajednicu?

Da li u zajednici postoje službe i usluge dostupne svima, koje mogu tretmanski/ciljano delovati na dete sa problemima u ponašanju?

Upraksi to znači da, u zavisnosti od individualnih karakteristika deteta u sukobu sa zakonom, njegovog uzrasta i razvojnih potreba, problema u ponašanju koje ispoljava i karakteristika užeg porodičnog i socijalnog miljea, treba kombinovati različite usluge i intervencije koje te usluge nude kako bi se postigli optimalni efekti primene vaspitnih naloga, odnosno da bi zajednica trebalo da razvija različite socijalne usluge, pre svega one koje omogućavaju izbor najmanje restriktivne intervencije za svakodete. Ovde je prvenstveno reč o uslugama u sistemu socijalne zaštite, koje pripadaju grupi socioedukativnih i savetodavno-terapijskih usluga. Njihovo postojanje omogućilo bi krajnje individualizovan pristup detetu sa problemima u ponašanju, pa bi, u zavisnosti od njegovih potreba i stepena izraženosti problema u ponašanju, bilo moguće kombinovati različite modalitete usluga za jedno konkretno dete u različitim periodima njegovog života i u zavisnosti od ispoljenih karakteristika. To da je znači da bi moguće da detek koristi i usluge u zajednici koje su namenjene opštoj populaciji u prirodnoj sredini i specijalizovane

Intervencije sa maloletnicima i njihovim porodicama su fleksibilne i prilagođavaju se njihovim različitim potrebama i teškoćama sa kojima se suočavaju. Osnovni princip na kome se zasnivaju jeste princip prevencije ili rane intervencije.

usluge koje odgovaraju njegovim aktuelnim specifičnim potrebama.

Intervencije prikazane u ovom priručniku podrazumevaju rad sa maloletnicima kojima je određen vaspitni nalog i njihovim porodicama i usmerene su na smanjenje antisocijalnog ponašanja, podizanje emocionalne stabilnosti maloletnika, razvoj njihovih kompetencija, veću uključenost u obrazovanje i veću socijalnu uključenost, očuvanje porodice i njeno osnaživanje i unapređenje roditeljskih kompetencija.

Ovo su specifični ciljevi intervencija u radu sa maloletnicima i njihovim porodicama:

- efikasnija prevencija delinkventnog ponašanja maloletnika;
- smanjenje recidivizma delinkventnog ponašanja maloletnika;
- unapređenje ličnih kapaciteta i socijalnih kompetencija maloletnika za produktivan život uzajednici;
- poboljšanje međuljudskih odnosa maloletnika u porodici, školi, vršnjačkoj grupi, lokalnoj zajednici;
- bolja integracija maloletnika u lokalnu zajednicu.

Opšti pristup intervencija je ekološki i sistemski, što znači da se maloletnik posmatra kao deo sistema kojima pripada. Istovremeno, fokus je i na individualizovanom pristupu, jer se intervencije bave uvođenjem pozitivnih promena kod pojedinačnog maloletnika.

7. PRINCIPI U RADU SA MALOLETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM I NJIHOVIM PORODICAMA

Savremeni teorijski koncepti i obavezujući međunarodni i nacionalni dokumenti čine po-laznu osnovu za definisanje osnovnih principa rada sa maloletnicima i njihovim porodicama. Osnovni principi daju polazne teorijsko-metodološke smernice, a one u značajnoj meri određuju i suštinu koncepta vaninstitucionalnog tretmana koji se primenjuje u sprovođenju vaspitnih naloga, ali i vanzavodskih vaspitnih mera.

Princip poštovanja prava deteta

Intervencije sa maloletnicima treba u potpunosti da se zasnivaju na poštovanju osnovnih prava i interesa deteta, na način kako je to definisano Konvencijom o pravima deteta. Konvencija je osnovni obavezujući međunarodni ugovor, a Srbija je preuzeila obavezu da usvoji sve potrebne mere kako bi deca uživala svanjome zagarantovana prava i da u skladu sa tim harmonizuje svoje propise, postupke i praksu. Konvencija uređuje čitav spektar građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava deteta, naglašavajući holistički pristup koji podrazumeva međuzavisnost, nedeljivost i međusobnu povezanost svih ljudskih prava. Konvencija proklamuje četiri glavna principa koja se podjednako odnose i na postupanje sa decom u sukobu sa zakonom: princip učešća deteta u odlukama koje se na njega odnose, princip zaštite deteta od diskriminacije i svih formi zanemarivanja i eksploatacije, prevencija svake povrede deteta i obezbeđivanje pomoći za ispunjavanje osnovnih potreba deteta. Lajtmotiv Konvencije je princip najboljih interesa deteta i promovisanje detetovog dostojanstva i vrednosti.

Na ovim pravima nepočiva samo opšti koncept intervencija sa maloletnicima, nego i svaki aspekti rada koji i setiču uslova, organizacije, primjenjeni metodologije, selekcije i obuke kadrova, saradnje sa lokalnom zajednicom i drugim pružaocima usluga odznačaja za zaštitu prava svakog konkretnog maloletnika prema kome se primenjuje vaspitni nalog ili vanzavodska vaspitna mera.

Princip bezuslovnog prihvatanja deteta

Kada rade sa maloletnicima, stručnjaci prema njima treba da izgrade odnos koji isključuje svaki vid osude. Maloletnik se prihvata onakav kakav jeste, sasvim njegovim potrebama i potencijalima, ali i problemima i poremećajima koje ima. Poštovanje principa bezuslovnog prihvatanja stvara kod maloletnika osećaj poverenja i iskrene podrške, što je preduslov za njegovo aktivno učešće u tretmanu. Odnos bezuslovnog prihvatanja deteta podrazumeva odsustvo bilokakve osude ili etiketiranja deteta kao lošeg ili poremećenog; to postavlja dobro polaznu osnovu za sticanje poverenja i razvoj saradničkog odnosa, kaoneophodnog preduslova za zajednički rad na redefinisanju pogrešnih obrazaca ponašanja.

Važno je naglasiti da odnos bezuslovnog prihvatanja nikako ne znači opravdavanje antisocijalnog ponašanja, već predstavlja pomoć i podršku maloletnicima da uvide svoje pogrešne izbole i nefunkcionalno ponašanje i pronađu mogućnosti i načine da ih promene.

Princip individualizacije i fleksibilnosti

Polazeći od principa individualizacije, po kome se svako dete posmatra kao jedinstvena i neponovljiva osoba, stručnjaci sistemski socijalne zaštite, ali i u drugim sistemima, imaju obavezu da razvijaju raznovrsne pristupe i programe koji se mogu prilagoditi potrebama i mogućnostima svakog pojedinačnog deteta. *Pozitivne promene i prevazilaženje problema sa kojima se deca suočuju mogu se očekivati samo pod uslovom da postoji fleksibilan i individualizovan tretman.* Da bi se što doslednije poštovao ovaj princip, lokalna zajednica treba da razvije široku mrežu podrške kroz raznovrsne usluge, kako bi se što efikasnije zadovoljili različite potrebe maloletnika, uslovljene njihovim razvojnim iličnim potencijalima.

Princip osnaživanja maloletnika i porodice

Polazna osnova u radu sa maloletnicima mora se usmeriti na osposobljavanje i osnaživanje deteta i porodice, njihovo motivisanje za promenu, jačanje njihovih potencijala i stvaranje uslova za veću dostupnost resursa podrške.

Svaka osoba, čak i kada toga nije svesna, poseduje zdrave potencijale, bez obzira na probleme koje ima ili težinu situacije u kojoj se nalazi. Primarni zadatak je da se ti potencijali prepoznaaju, aktiviraju i stave u službu daljeg razvoja. Bezobzirana efikasnost metoda i tehniki primenjenih u okviru rada sa maloletnicima, nikakav pomak se ne može očekivati ukoliko se maloletnicinemotivišudaktivirajuopstvene potencijale i u sebi prepoznaju snage ličnog rasta i razvoja. Ovakav rad treba da motiviše maloletnike, da ih usmeri i podrži i da im pomogne da prevaziđu probleme koje imaju, odnosno da razviju kapacitete za prosocijalno funkcionisanje.

Proces osnaživanja počinje već od prvog kontaktasa maloletnikom i porodicom, tako što im se pruža pomoć i podrška da razumeju sopstvenu situaciju i probleme, odnosno da prepoznaaju snage koji će im omogućiti da prevaziđu te probleme. Maloletnik se zatim mora motivisati da aktivno učestvuje u postavljanju ciljeva koji se žele postići, a koji su u skladu sa njegovim potrebama i potencijalima, i da preuzme odgovornost za ostvarivanje plana željenih promena.

Osnajivanje je na individualnom planu usmereno na prepoznavanje potencijala, podizanje samopouzdanja i preuzimanje odgovornosti za sopstveni život, a na socijalnom na veću

Proces osnaživanja se paralelno odvija na dva nivoa: individualnom i socijalnom.

dostupnost resursa lokalne zajednice i pojačanu brigu porodice i lokalne zajednice za dete i njegov razvoj.

Participatori pristup

Polazeći od stava da je snaga promene u samim maloletnicima, a ne u primeni odgovarajućih programa rada, sve aktivnosti koje se osmišljavaju i kreiraju za maloletnike podrazumevaju njihovu aktivnu participaciju. U skladu s tim se mora uspostaviti i kontinuirano razvijati saradnički odnos sa maloletnikom i porodicom, što podrazumeva njihovo učešće u izradi, evaluaciji i ponovnom pregledu planova i programa zajedničkog rada. Participatori pristup podrazumeva podelu odgovornosti za ostvarivanje i održivost postavljenih ciljeva, k.o.i za trajnost ostvarenih pozitivnih promena. Takođe, participatori pristup treće a promisati i uspostavljati i kada je reč o drugim akterima u lokalnoj zajednici moguć bez njihovog punog učešća, motivisanosti da se ostvare planirani zadaci, koji su uključeni u mrežu podrške (centri za socijalni rad, škole, zdravstvene ustanove itd.). obostranog poverenja.

Holistički pristup

Holistički pristup podrazumeva multidimenzionalnost u tretmanu ključnih problema maloletnika, što se ne odnosi samo na timski rad, nego i na multidisciplinarni pristup koji i uključuje širi krug stručnjaka iz zajednice. Kompleksnost potreba maloletnika zahteva da se sveobuhvatno pristupi njihovom zadovoljavanju, što je moguće ostvariti ako se oni uključive u programe i usluge u zajednici. Trebalo bi naglasiti da se *mreža podrške zasnovana na holističkom pristupu ne odnosi samo na profesionalce, već i na laike, koji mogu odigrati ključnu ulogu u pružanju podrške maloletniku i osnaživanju njegovih potencijala.*

Stručno zasnivanje procesa i metodologije rada

Dabi se obezbedio objektivan i standardizovan pristup u radu sa maloletnicima i njihovim porodicama i izbegla mogućnost proizvoljnih, subjektivnih ili štetnih pristupa i intervencija, rad se mora zasnivati na savremenim naučnim i stručnim pretpostavkama. Izbor

procedura, strategija, metodske postupake i tehnika treba da proizilazi iz jasno definisane metodologije rada i utvrđenih protokola postupanja, koji se oslanjaju na savremena naučna dostignuća i opšteprihvачene teorijske koncepte, odnosno na strategije, tehnike i metode rada proverene u praksi.

Nužne preduslove za primenu ovog principa u radu svakako predstavljaju i odabir kadrova, njihova stručna kompetentnost i neophodnost njihovog stalnog stručnog usavršavanja. Kontinuirano usvajanje novih znanja i razvoj te unapređenje veština neophodnih za rad sa maloletnicima predstavljaju put za podizanje nivoa kvaliteta tretmana, što vodi i do postizanje najboljihefekata.

Planiranje i transparentnost

Precizno planiranje sprovođenja vaspitnih naloga i vanzavodskih vaspitnih mera podrazumeva definisanje ciljeva i zadataka koji se žele postići, strategiju za njihovo ostvarivanje, preciznog vremenskog okvira te podeлу uloga i odgovornosti u vezi sa realizacijom plana. Veoma je važno da se *prilikom planiranja polazi od jasno definisanih kriterijuma procene napretka, jer su oni osnov za redefinisanje postavljenih ciljeva i evaluaciju postignutih rezultata.*

Usmerenost na ishode

Intervencije sa maloletnicima i njihovim porodicama treba da budu usmerene na konačni ishod - osnaživanje maloletnika i porodice i osposobljavanje maloletnika za proaktiv i produktivan život u zajednici. Dosledno poštovanje ovog principa u radu trebalo bi da spreči da maloletnik bude u programu duže nego što je potrebno; drugim rečima, intervencije treba da prestanu onda kada maloletnik ostvari maksimalnu dobit od njih.

Kulturološka kompetentnost

Intervencije sa maloletnicima i njihovim porodicama treba da budu kulturološki senzitivne, odnosno da polaze od prihvatanja kulturoloških i etničkih razlika, tolerantnosti i stava da te razlike predstavljaju kulturološko bogatstvo, a ne prepreku za rad. Da bi se to postiglo, mora se upoznati i razumeti način na koji kulturne, etničke, manjinske ili marginalizovane grupe doživljavaju sebe i svoje okruženje.

8. OBLASTI RADA SA MALOLETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM I NJIHOVIM PORODICAMA

I majući u vidu složenost problema u ponašanju, gotovo je nemoguće dati konačnu listu mogućih oblasti rada sa maloletnicima i njihovim porodicama. Uprkos tome, čini se da bi bilokorisno izdvojiti nekoliko glavnih oblasti kojima mogu predstavljati polaznu osnovu prilikom planiranja metoda i tehnika rada. Za potrebe ovog priručnika opredelili smo se za pet oblasti značajnih za većinu maloletnika, koje se mogu proširivati u skladu sa individualnim potrebama svakog pojedinačnog deteta i njegove porodice.

Lični razvoj. Iz širokog spektra faktora koji određuju lični razvoj, prilikom rada sa maloletnicima trebalo bi se fokusirati na one koji su najvažniji za nastanak i održavanje problema u ponašanju. Tuse, pre svega, misli na emocionalne teškoće, teškoće u rešavanju životnih problema, teškoće u odlaganju zadovoljavanja potreba i teškoće u usvajanju novih znanja. Ciljevi rada u ovoj oblasti mogu biti: prevazilaženje razvojnih zastoja, unapređenje veština rešavanja problema, razvoj emocija i kontrola ponašanja, prevazilaženje specifičnih razvojnih faktora rizika (karakteristike temperamenta, prihvatanje odgovornosti, odlaganje zadovoljenja potreba i dr.).

Socijalizacija. Process socijalizacije je neodvojivi deo ličnog razvoja. Poštoseradio tretmanu dece sa problemima u ponašanju, oblast socijalizacije se usmerava na teškoće kojese odnose na prihvatanje društvenih normi, teškoće u uspostavljanju i ponovnom uspostavljanju vršnjačkih odnosa, teškoće u uspostavljanju prosocijalnog ponašanja i teškoće u ovlađavanju komunikacijskim veštinama neophodnim za uspostavljanje odgovarajućih socijalnih odnosa. Intervencije u ovoj oblasti imaju za cilj razvoj prosocijalnih oblika ponašanja, sticanje i razvoj socijalnih veština, usvajanje pozicija u vršnjačkoj grupi i uspostavljanje odgovarajućih vršnjačkih odnosa.

Obrazovanje. Jedna od najznačajnijih oblasti podrške maloletnicima odnosi se na podršku redovnom pohađanju škole, na prevenciju ranog napuštanja škole, na podršku školskom postignuću, na podršku uključivanju maloletnika u školu ukoliko je došlo do napuštanja školovanja ili prekida u školovanju i dr. Uključivanje roditelja u aktivnosti podrške na ovom planu u velikoj meri unapređuje verovatnoću pozitivnih ishoda po maloletnike. U tom smislu neophodno je kod roditelja razviti svest o značaju obrazovanja za budućnost njihove dece i pozitivan stav prema njihovom školovanju. Takođe, maloletnici se motivišu da postignu zadovoljavajući uspeh i pruža im se neposredna pomoć u savladavanju školskog gradiva. Jedna od važnih aktivnosti je pružanje podrške u ovoj oblasti i radajete i saradnja sa nastavnim osobljem i psihološko-pedagoškom službom škole. Glavni ciljevi rada u ovoj oblasti treba da budu usmereni na upis maloletnika u školu, redovno pohađanje škole, popravljanje ocena, sprečavanje izostanaka i prevenciju primene disciplinskih mera od strane škole (npr. udaljavanje sa nastave ili izbacivanje iz škole).

Radno i humanitarno angažovanje i zapošljavanje. Jedna od čestih izraženih teškoća kod maloletnika jeste nepostojanje odgovarajućeg vrednovanja rada, težnja ka konformizmu i lagodnom prolasku kroz život, odsustvo motivacije za rad i neprepoznavanje rada kao jedne od najvećih vrednosti čoveka. Ovakvom odnosu prema radu doprinosi i kulturološki momenat - deca su prezaštićena i ne nude im se odgovarajući vrednosni stav prema radu ili ona ne usvajaju takav stav. Kod maloletnika ne postoji ni razvijen osećaj za humano delovanje i pomoći drugim ljudima kroz radno angažovanje. Imajući u vidu značaj rada i zapošljavanja za lični razvoj i razvoj identiteta mladih ljudi uopšte, ciljevi rada u ovoj oblasti se najčešće mogu odrediti kao razvoj i održavanje radnih navika, sticanje veština za uspešno obavljanje poslova (planiranje vremena, raspolažanje novcem i sl.), unapređenje humanitarnog angažovanja (angažovanje na različitim humanitarnim aktivnostima, razumevanje koncepta i značaja dobrovoljnog rada, usvajanje principa humanitarnog rada), razvoj motivacije za rad, unapređenje stavova roditelja prema radnom angažovanju i zapošljavanju maloletnika, priprema privrednih subjekata i humanitarnih organizacija za radno angažovanje maloletnika te unapređivanje uslova za zapošljavanje maloletnika.

Roditeljstvo. Kada su u pitanju problemi u ponašanju, mnoga istraživanja pokazala su da je porodica jedan od najznačajnijih činilaca postizanja pozitivne promene i ostvarivanja ciljeva intervencija sa maloletnicima. Kvalitet i mera u kojoj je porodica participirala tokom intervencija sa maloletnikom direktno su povezani sa ishodom intervencija. Istovremeni rad sa maloletnikom i rad sa roditeljima na unapređenju vaspitnih kompetencija predstavljaju preduslov za uspešnu reintegraciju maloletnika. U ovoj oblasti posebna pažnja se posvećuje onim aspektima roditeljske uloge koji se prepoznaju kao posebno značajni za razvoj / korekciju problema u ponašanju - teškoće u prepoznavanju asocijalnog i delinkventnog ponašanja, teškoće u praćenju i kontroli ponašanja deteta, teškoće u uspostavljanju vođstva i kontrole nad detetom, teškoće u podsticanju prosocijalnog ponašanja deteta i ponašanja koja su inkompatibilna sa delinkventnim ponašanjem, teškoće u primenjivanju nagrađe i kazne kod deteta sa problemima u ponašanju, teškoće u obezbeđivanju roditeljske podrške za razvoj autonomije i teškoće u razvijanju osećaja porodične pripadnosti i solidarnosti kod deteta sa problemima u ponašanju. Ciljevi ove oblasti odnose se na unapređenje roditeljskih kompetencija i na uspostavljanje i razvijanje partnerskog roditeljstva.

9. MODALITETI/NIVOI INTERVENCIJA

Prilikom primene intervencija mogu se sprovoditi aktivnosti različitog tipa, intenziteta i trajanja. Prilikom planiranja sadržaja i trajanja intervencija u prvom redu treba razmišljati o problemima sa kojima se suočava maloletnik koji je učinio krivično delo i njih treba posmatrati na kontinuumu od blažih do teških problema u ponašanju.

Blaži problemi: maloletnik testira granice kroz neposlušnost, verbalnu agresivnost, bez nasilja prema imovini i/ili ljudima. Intervencije za blaže probleme fokusiraju se na efikasnije rešavanje konfliktnih situacija u porodici kroz jačanje odnosa između članova porodice, poboljšavanje kvaliteta dijaloga i komunikacije, poboljšavanje veština rešavanja konflikata, pomaganje roditeljima da uspostave smernice koje su uskladusauzrastom adolescenta, jačanje „zdravih“ potencijala u porodičnom funkcionalisanju i sagledavanje problema u kontekstu razvojnih tranzicija.

Problemi srednjeg intenziteta: češći obrasci neposlušnosti i otpora, konzumiranje alkohola ili psihoaktivnih supstanci, promiskuitetno ponašanje, pad školskog funkcionisanja, često se vađe sa članovima porodice, uključujući psovanje i pretnje, bez nasilja prema članovima porodice, minimalno kršenje zakona. Intervencije za probleme srednjeg intenziteta fokusiraju se na preusmeravanje roditeljskih napora od kontrole ka izgradnji odnosa sa maloletnikom (uz definisanje šta je potrebna, a šta „prekomerna“ kontrola), naglašavanje emotivnog „investiranja“ roditelja u maloletnika, podršku porodici u prepoznavanju i iskazivanju emocija, kao i na pregovaranje o pravilima i posledicama koje treba da dovede do uvažavanja potreba svih članova porodice.

Problemi jakog intenziteta: postojanje ozbiljne opasnosti za maloletnika ili članove porodice, bežanje od kuće, krađe iz porodice, fizičko nasilje, ozbiljni problemi i neuspeh u školi. Intervencije za probleme jakog intenziteta fokusiraju se na pronalaženje balansa između jačanja roditeljskog autoriteta i izgradnje odnosa sa maloletnikom kroz povremeno razdvajanje roditelja i maloletnika tokom seanse.

10. FAZE U RADU SA MALOLETNICIMA U SUKOBU SA ZAKONOM I NJIHOVIM PORODICAMA

Postoje tri glavne faze u radu sa maloletnicima i porodicama:

I faza - faza procene, pripreme i motivisanja

II faza - faza sprovođenja

III faza - faza evaluacije i održavanja (završna faza)

Ove tri faze su relevantne i za organ starateljstva i za pružaoce usluga s kojima maloletnici i njihove porodice dolaze u kontakt prilikom sprovođenja vaspitnih naloga. I organ starateljstva i pružalac usluge imaju svoje specifične zadatke u svakoj fazi rada sa maloletnicima i porodicama. Sve faze su međusobno povezane i uslovljene, tako da od uspešnosti jedne faze direktno zavisi opseg intervencija koje će se primenjivati u ostalim, ali i ukupni ishod rada sa maloletnicima i njihovim porodicama.

I faza - faza procene, pripreme i motivisanja

Prva faza u radu obuhvata upoznavanje, pripremu i motivisanje maloletnika, a njen cilj je da se postigne uzajamno razumevanje maloletnika, porodice i stručnog radnika o tome kakve se intervencije sprovode u okviru primene vaspitnog naloga.

Ova faza počinje od trenutka prijema rešenja tužilaštva ili suda, a traje do upućivanja maloletnika na realizaciju vaspitnog naloga i uključivanja pružaoca usluga u dalji rad (do šest nedelja).

U ovoj fazi stručnjak treba da razume maloletnika i njegov problem u ponašanju, sagleda kako on vidi problem, da motiviše maloletnika i porodicu za saradnju i da zajednički sa maloletnikom i porodicom definiše pitanja na kojima će se raditi i intervencije koje će se sprovoditi tokom realizacije vaspitnog naloga.

Ova faza se sastoji iz inicijalnog razgovora na koji maloletnik dolazi sa roditeljem ili drugim odraslim članom porodice. Ako je to moguće, poželjno je da dođe u oba roditelja, ukoliko je to moguće. Najpre se procenjuje funkcionisanje porodice, vrši se procena snaga i rizika maloletnika i porodice, identifikuju se problemi iz perspektive svakog člana porodice pojedinačno, a zatim se utvrđuju ciljevi za maloletnika i porodicu i šta je to što bi za dete predstavljalo uspeh.

Procena će dati odgovor na pitanje kojim se intervencijama mogu postići najbolji rezultati u radu sa maloletnikom i porodicom.

Pred stručnjaka se u ovoj fazi postavljaju sledeći zadaci:

- Da se za razgovor, kad god je to moguće, pripremi pre dolaska maloletnika, koristeći dostupne podatke o maloletniku i porodici, te da kreira okruženje u kome će ostvariti prvi kontakt sa maloletnikom kroz pripremljena pitanja koja će mu postaviti kako bi što bolje razumeo njegov problem. Ova pitanja predstavljaju samo smernice za prvi susret sa maloletnikom i moraju se prilagoditi konkretnom maloletniku i procesu razvoja saradnje i poverenja sa njim;
- Da pripremi maloletnika za uključivanje u intervencije tako što će mu, na njemu razumljiv način, prikazati ciljeve i zadatke, šta se od njega očekuje, kao i šta može da očekuje da će dobiti uključivanjem u intervencije;
- Da motiviše maloletnika za aktivno učešće u intervencijama;
- Da sagleda problem iz ugla maloletnika i da mu omogući da sam sagleda problem koji ima iz druge perspektive;
- Da uspostavi vezu između ličnosti maloletnika, učinjenog krivičnog dela i situacije u kojoj se krivično delo desilo kako bi mogao da kreira najefikasniji pristup rešavanju teškoća maloletnika.

II faza - faza sprovođenja

Faza sprovođenja počinje pravljenjem *individualnog plana* na osnovu rezultata procene. U izradi individualnog plana učestvuju maloletnik, članovi porodice, voditelj slučaja i stručnjak pružaoca usluge.

U individualnom planu je neophodno jasno definisati problem, jasno postaviti ciljeve za određeni period, definisati teškoće nakon imaće seraditi i načine kako će seraditi i te utvrditi obaveze i odgovornosti svih koji su uključeni u intervencije.

Nasastankusekrozrazgovor rezimiraju snage i potrebem maloletnika, njegove pozitivne osobine, veštine koje su nerazvijene i teškoće sa kojima se suočava, određuje se tip intervencija u skladu sa dužinom, učestalošću i vrstom problema te dinamika dolazaka (u skladu sa školskim, sportskim, porodičnim i drugim obavezama maloletnika). Takođe, na sastankuse definišu merljivici ciljevi za određeni period, kao i obaveze i odgovornost svih aktera uključenih u rad, sa posebnim akcentom na način na koji će se roditelji angažovati u procesu.

U fazi sprovođenja svi akteri realizuju preuzete obaveze nastojeći da ostvare planirane ciljeve, odnosno pozitivne promene u razvoju i ponašanju maloletnika. Naglasak u ovoj fazi je na postizanju pozitivne promene, koja predstavlja način razrešenja određene teškoće ili problema. Pozitivna promena može biti korekcija neprilagođenog ponašanja, reuokviravanje iskustva i učvršćivanje postignutih rezultata. U ovoj fazi stručnjak, osim preduzimanja planiranih aktivnosti i vođenja računa o odvijanju planiranih aktivnosti, ima zadatak da pažljivo prati reakciju maloletnika, da prati kako se on oseća i da mu kontinuirano šalje jasne poruke o ostvarenom napretku ka željenom cilju.

III faza – faza evaluacije i održanja (završna faza)

Posle faze sprovođenja intervencija sledi faza održavanja, koja podrazumeva kontakt sa maloletnikom jednom mesečno (telefonom ili putem neposrednog viđenja) i završni razgovor sa maloletnikom i roditeljima nakon šest meseci. Na ovom sastanku svi imaju priliku da saopštite svoje utiske, navedu Šta je drugačije u porodici i da li su i koje promene nastupile u međusobnoj interakciji. Posebno je važno da maloletnik i roditelji prepoznaju šta im je koristilo, a šta nije, i da to navedu kroz pisanu ili usmenu evaluaciju.

U ovoj fazi se provodi evaluacija, u kojoj stručnjak i maloletnik sagledavaju efekte – šta je ostvareno od planiranih promena, šta se postiglo intervencijama i šta će se raditi dalje. Ova faza se završava izveštajem o realizaciji individualnog plana i, ukoliko je to potrebno, planom rada za naredni period.

11. AKTIVNOSTI PODRŠKE U OKVIRU INTERVENCIJA

Iнтервencije se sastoje od aktivnosti različitog tipa, intenziteta i trajanja, koje će se međusobno kombinovati u zavisnosti od prisustva ključnih kriterijuma: potrebe maloletnika, izvršenja vaspitnih naloga po rešenju pravosudnih organa, prirode krivičnog dela, uzrasta maloletnika i glavnih faktora rizika.

Aktivnosti podrške koje se sprovode sa maloletnicima i njihovim porodicama su raznovrsne i obuhvataju:

- savetodavni i terapijski rad,
- socioedukativne radionice,
- sportske, rekreativne i kreativne aktivnosti,
- obrazovanje i profesionalno osposobljavanje,
- saradnju sa porodicom.

Savetodavni rad

Jedan od najzastupljenijih vidova podrške u radu sa maloletnicima jeste savetodavni rad, koji može da se organizuje kao individualni ili grupni. Praksa pružalaca usluga je pokazala da je preporučljivo da se na početku rada sa maloletnikom radi individualno, a da se oni kasnije uključe u grupne forme rada. Savetodavni rad se organizuje i za roditelje, takođe kroz individualne i grupne forme rada.

Savetovanje se fokusira na konkretnе teškoće maloletnika, posebno na prevazilaženje gubitaka i prihvatanje sebe kao vredne osobe, upravljanje stresom, kontrolu besa i razvoj uspešnih strategija prevazilaženja problema, uspostavljanje pozitivnih emotivnih odnosa i (ponovno) uspostavljanje vršnjačkih i drugih socijalnih odnosa. Tehnike savetovanja su različite, proističu iz različitih teoretskih pravaca i, osim što su određene prirodom teškoće na kojoj se radi, dobri delom su određene ličnim afinitetima stručnjaka.

Osnovne savetodavne veštine se uče u okviru mnogih savetodavno-terapijskih pristupa (analitički pristupi, transakcione analize, gestalt terapije, klijentom usmerene terapije, kognitivno-bihevioralni pristup itd.). Većina ovih pristupa predstavlja deo intervencija koje se primenjuju u tzv. psihopedukativnim radionicama i u mnogim drugim oblastima rada sa odraslimi i mlađim osobama. Osnovne tehnike savetodavnog rada se mogu primenjivati i u individualnom i u grupnom radu, a u nastavku se navode najvažnije tehnike.

Pridruživanje

Pridruživanje označava čitav niz verbalnih i neverbalnih intervencija čiji je cilj da se učesnici u nekom procesu dobro osećaju. Pridruživanje počinje uvodnim rečenicama dobrodošlice, izražavanja zadovoljstva što su maloletnik i članovi porodice došli na razgovor, komentarima o vremenu ili nekom aktuelnom događaju, uz malo empatije na temu zamora ili uslova sastanka, uz upotrebu izraza koji koriste mlade osobe i sl. Sastavni deo te intervencije jeste autentična prijatnost stručnjaka u ophođenju. Ovakav pristup treba da vodi otvaranju razgovora i stoga rečenice treba formulisati kao „otvarajuće“, tako da pozivaju sagovornika da govori. Naročito je važno da stručnjak, „pređe na istu talasnu dužinu“ sa maloletnikom (i njegovim roditeljima), odnosno da mu se na neki način priključi, uz očuvanje neutralnosti. Pridruživanje podrazumeva poštovanje i građenje poverenja. Deo pridruživanja jeste i uslužnost u pogledu uslova sedenja, uključivanja grejanja ili otvaranja prozora, posluženja i drugih elemenata koji doprinose da se maloletnici i članovi porodice osećaju dobro tokom susreta sa stručnjakom.

Aktivno slušanje

Aktivno slušanje je, pre svega, stav, kao što stav predstavlja i čitav niz verbalnih, a posebno neverbalnih reakcija, čiji je cilj da sagovornik oseti da ga dobro pratimo u izlaganju, da mu posvećujemo dužnu pažnju i da pridajemo značaj onome što nam iznosi. Aktivno slušanje podrazumeva određene akcije koje pokazuju da slušamo sagovornika, na primer: minimalne reakcije (poput „mmm“, „aha“, „da“, „dobro“, „u redu“, „slušam te“ i sl.); ovde treba voditi računa da one ne deluju kao odobravanje ponašanja maloletnika;

- kratki pozivi da (sagovornik) nastavi priču;
- neverbalno ponašanje (diskretni pokreti glavom i sl.);
- korišćenje glasa (modulacije glasa i sl.);
- korišćenje tišine (čutanjem ostavljamo prostor sagovornicima da se izraze).

Treba voditi računa o načinu na koji se realizuju intervencije – važni su i ton i mimika. Bitna je poruka koja se šalje, značenje koje se pridaje ponašanju sagovornika, odnosno na koji način sagovornik doživljava intervencije. Najvažnija je poruka da smo spremni da slušamo, da smo zainteresovani, ali ne i (previše) zabrinuti; nikako ne smemo poslati poruku da smo zgađeni, isprepadani, neautentični.

Refleksija sadržaja i refleksija osećanja

Refleksija sadržaja je svojevrsna kratka parafraza onoga što je sagovornik uneo u razgovor, anjencijalno jednatočnije odražio ono što je rečeno, tako da i sagovornik potvrđuje bašto

hteo da kaže. Ova intervencija pokazuje ne samo da slušamo nego i da shvatamo osnovno značenje iskaza. Refleksija treba da bude uvremenjena (kao i druge intervencije), što preciznija, a preporučuje se da se koriste elementi sagovornikovoggovora/izraza. Refleksija sadržanije je prostoponavljanje, kakose toponekad može učiniti. Ona treba da bude što kraća kako ne bi ometala proces.

Refleksija osećanja je još delikatnija intervencija, ali veoma značajna za savetodavno-terapijski proces. Ljudi često izbegavaju da jasno izraze svoja osećanja, ali ona deluju iz drugog plana. Takođe, ljudi zamenjuju osećanja nekim drugim sadržajem, zatravljaju ih rečima, odigravaju ih kroz ponašanje, izražavaju ih krozskrivenе poruke itd. Stručnjak treba da omogući maloletniku da uoči svoje osećanje i prepozna ga i da pri tome uvek dozvoli mogućnost da njegovo prepoznavanje emocije nemora biti tačno ili dovoljno precizno. Preporuka je da se u refleksiji koriste upitni oblik ili ton i izrazi poput: „čini mi se“, „rekao/la bih da“ i sl. Uvremenjenost intervencije takođe ima veliki značaj.

Postavljanje pitanja

Stručnjak postavlja pitanja da bi dobio više informacija relevantnih za proces podrške maloletniku i porodici, da bi razjasnio događaj, stav ili doživljaj učesnika. Pitanja treba da budu jasna, konkretna, jednostavna i da se odnose na samo jedan aspekt (ne treba da budu složena i ne treba sadrževi više pitanja u jednom). Ona trebada budu uvremenjena, dobronamerna, u skladu sa kontekstom, a ne treba da proizilaze iz nepotrebne radoznalosti. Postoje otvorena i zatvorena pitanja. Otvorena omogućavaju bilo koji i odgovor, dok se zatvorena fokusiraju na ograničeni krug odgovora, obično „da“ i „ne“. Preporučljivo je da se izbegavaju pitanja koja počinju sa „zašto“, „jer“ i konstruktivna. Umesto toga, treba postavljati pitanja koja počinju sa „na koji način“, „kako to tumačite“, „kako stevi to doživeli“. Takođe, efikasnija su pitanja koja počinju sa „šta“, „kako“, „kada“ (pitanje kada se nešto dešavalо omogućava da se traga i za uzrocima, i to na objektivnijem način, dok pitanje „zašto“ provokira lično tumačenje). Važno je da znamo s kojim ciljem nešto pitamo. Konstruktivna pitanja se najčešće postavljaju kako bi se učesnici ohrabrili da se otvore, da budu specifičniji, konkretniji i da ih bolje razumemo.

Normalizacija

Normalizacija je intervencija u kojoj se doživljaj učesnika predstavlja mogućim ljudskim ponašanjem koje se može razumeti iz konteksta situacije, iz razvojnog konteksta ili iz nekog drugog konteksta. Obično se normalizuju ponašanja koja ne predstavljaju patološki oblik, ali se mogu normalizovati i patološki oblici u smislu moguće reakcije ljudi na nenormalne uslove i stimulacije iz sredine. Važno je da znamo šta i s kojim ciljem normalizujemo. Trebalo bi izbegavati izraze poput „normalno je“ kako ne bismo nametali svoje mišljenje i doživljaj normalnosti ili provocirali kod druge osobe osećanje nenormalnosti ako se ona

nije ponašala na način koji smo označili kao normalan. Moždaj je bolje reći „prirodno je“ (npr. „dase uplašite kadavam neko iznenadavikne izaleđa“) ili „razumljivo je“ („štoste nepoverljivi prema osobi koja vasjeranje lagala“). Ponekad je dovoljno samo navesti kontekst (situacioni ili razvojni) u kojem se pojavljuje ponašanje ili doživljaj o kome je reč. Normalizacija se često meša sa „tešenjem“, a ljudi je mogu doživeti, ukolik oni je izvedena na preporučeni način, kao potcenjivanje ili umanjivanje problema koji i iznose.

Suočavanje

Suočavanje je intervencija u kojoj se osobi iznose njene vlastiti doživljaj, stav ili mišljenje u vezi sa nekom situacijom ili se iznose objektivne činjenice, posebno one koje je osoba sama navela, a koje nije uzela u obzir prilikom stvaranja svog mišljenja, stava ili doživljaja. Suočavanje, takođe, treba preduzimati samo kada nam je jasan cilj. Ono se obično primenjuje kada osoba ne uočava krupne elemente realnosti ili svoj stav, mišljenje smatra jedino mogućim. Stručnjak će često biti u situaciji i da podstiče iznošenje različitih mišljenja, doživljaja i ponašanja kako bi se učesnici suočili i sa drugaćijim pogledima. Suočavanjene treba da preraste u sukob mišljenja, vrednosti i stavova, nego treba stvoriti atmosferu u kojoj su dobrodošla sva različita mišljenja, stavovi i doživljaji.

Rezimiranje/sumiranje

Rezimiranje ili sumiranje je intervencija u kojoj, nakon jednog dela razgovora, stručnjak kratko, sažeto i iverno prepričava taj deo razgovora. Rezimiranje se obično unapred najavljuje, npr. „dozvolite mi da ukratko rezimiram ono što smo do sad rekli“ i sl. Rezimiranje izvlači suštinu, ne bavi se posebno detaljima, nego ističe ono što je važno učesnicima. Zarezimiranje treba odabrat i pravi trenutak. Može se rezimirati sekvenca, tema, ceo razgovor ili deo procesa. Rezimiranje pomaže da učesnici razumeju šta se dešava ili šta se desilo i da dobiju zajednički referentni okvir.

Preukviravanje

Preukviravanje (rekonotiranje, reframiranje) predstavlja tehniku kojom se određeno ustaljeno ili konkretno zastupljeno značenje nekog događaja, ponašanja, doživljaja ili okolnosti relativizuje unošenjem drugih mogućih značenja, posebno onih pozitivnih. Stručnjaku ovom slučaju može da preformuliše negativno viđenje i tumačenje u jednood mogućih pozitivnih sagledavanja i tumačenja određenog ponašanja, okolnosti ili doživljaja. Preukviravanje se obično primenjuje kada osoba (odnosno grupa ili deo grupe) zastupa samo jedno, uglavnom izrazito negativno tumačenje određenog događaja, ponašanja, doživljaja, okolnosti, što joj onemogućava da prevaziđe situaciju koja je muči, sukob u kome

se našla ili nemoć kojom je zahvaćena.

Modelovanje

Modelovanje koristi konstruktivno ponašanje drugih osoba kao model za učesnika. Modelovano ili konstruktivno ponašanje je ono ponašanje koje doprinosi razvoju funkcionalnog ponašanja i poželjnih veština za učesnike u procesu pomoći. Ova intervencija počiva na potrebi ljudi da preuzimaju funkcionalne i za sebe korisne oblike ponašanja (instrumentalno učenje). Međutim, oni često mogu da preuzimaju i ponašanja i intervencije kojenisu konstruktivne ili sučak štetne. Zato stručnjak treba da vodi računa o tome kakav model ponašanja sam predstavlja, pri čemu je važno da bude svestan da modelovanje postoji uvek, čak i kada nije planirano.

Korišćenje tehnike „ovde i sada“

Tehnika „ovde i sada“ se može posmatrati i kao tehnika (odnosno intervencija) i kao pristup. Mada mnogi terapijski pravci koriste ovaj pristup, pojedini ga afirmišu kao jedan od glavnih. Naime, bez obzira što u glavnom govorimo o stvarima koje suse desile, mi radimo sa njima tako što ih oživljavamo u aktuelnoj situaciji. To se delimično dešava na spontan način, kao deo transfera ili kontratransfera, ali i samo provođenje sećanja odnosno doživljaja određenog događaja predstavlja oživljavanje. Neki terapijski pravci polaze od postavke da se sa prošlim događajima može efikasno raditi samo ako se oni ožive u sadašnjosti. Korišćenje tehnike „ovde i sada“ kao intervencije može da se realizuje u formi simuliranja situacije, dramskog izvođenja, prisjećanja događaje, prizivanja doživljaja i sl.

Psihoterapijski rad

Psihoterapijski rad se sprovodi u onim slučajevima kada priroda problema koje ima maloletnik ili sa kojima se sreće porodica zahteva angažovanje stručnjaka koji su dodatno edukovani u ovoj oblasti, odnosno koji imaju licencu za pružanje terapijskih usluga. Ova vrsta podrške maloletniku i njegovoj porodici se može pružiti i kroz saradnju sa drugim ustanovama ili organizacijama sa kojima pružalac usluge ima ugovor o saradnji.

Socioedukativne radionice

Jedan od najčešćih oblika rada u realizaciji intervencija namenjenih maloletnicima i njihovim roditeljima jeste grupni rad u radionici. Radionice podrazumevaju lični angažman,

rad u malim grupama, aktivno učešće svih, raznovrsnost komunikacijskih obrazaca, atmosferu podrške, pravo na različitost i poštovanje potreba, emocija i načina funkcionisanja svakog učesnika, rad na zajedničkoj temi, oslanjanje na lična iskustva i sl. Razmena na nivou cele grupe kroz diskusiju predstavlja osnovnu metodu rada, kojom počinje i završava se gotovo svaka radionica. Ostale metode se biraju u zavisnosti od toga šta se njihovom primenom želi postići.

Uprkos činjenici da radionica dopušta fleksibilnost i maksimalno prilagođavanje karakteristikama i potrebama grupe, ona mora imati precizno definisan cilj i jasnu strukturu.

Struktura radionice obuhvata:

Uvod - predstavljanje učesnika i ispitivanje njihovog ličnog doživljaja/iskustva u vezi sa temom
Edukativni blok - kratak prikaz teme na jasan i ilustrativan način
Vežbu - razrada sadržaja kroz različite oblike aktivnog rada u grupi
Diskusioni blok - analiza sadržaja i uzajamna razmena mišljenja
Zaključnarazmatranja-sumiranjerезултатарадаидефинисањекључнихпродуката

Cilj socioedukativnih radionica jeste razvijanje socijalnih veština učesnika kako bi se ojačale njihove veštine komunikacije i na taj način omogućilo maloletnicima da „lakše“ komuniciraju sa drugim vršnjacima i odraslima, kao i da nauče kako da slušaju druge, kako da odbrane svoj položaj na konstruktivan način, kako da razgovaraju o svojim iskustvima, mišljenjima.

Prilikom planiranja socioedukativnih radionica treba imati na umu da za ovu grupu adolescenata mogu biti problematične i izazovne situacije koje prosocijalnim pojedincima ne predstavljaju problem, pa treba biti senzibilisan i primereno proceniti njihove potrebe. Takođe, većina maloletnika nema osobu od poverenja sa kojom može da porazgovara o mnogim svojim problemima i „šakaljivim“ temama (poput seksualnosti, upotrebe psihoaktivnih supstanci i sl.) i zato je važno da im se pruži mogućnost da na radionicama otvore i te teme, koje moraju biti pažljivo obrađene.

Maloletnici često nemaju poverenja u odrasle, imaju iskustva odbacivanja i zbog najmanjeg prekršaja pao bogatogave veoma teškoprihvataju nove odrasle osobe u svom okruženju. Zato je poželjno da voditelj radionice bude uvek ista osoba koja poznaje sve učesnike, jer se time obezbeđuje kontinuitet u saradnji i otvara se mogućnost za razvijanje odnosapoverenja.

Maloletnici često imaju smanjenu koncentraciju i pažnju pa prilikom planiranja radionica treba voditi računa o tome koliko će radionice trajati. Ukoliko se planiraju radionice koje traju duže od 45–60 minuta, treba predvideti pauze. U toku izvođenja radionica često dolazi do prekidanja izlaganja voditelja radionice, učesnicimogu imati negativne komentare i mogu pokušavati da opstruiraju radgrupe. Zbog tog je važno da postoje određena pravila

ponašanja koja poznaju svi učesnici u radionicama.

Prilikom formiranja pravila ponašanja u radionicama voditelj mora imati u vidu da maloletnici često imaju drugaćiji vrednosni sistem i da njihovo moralno rasuđivanje može biti različito; zato pravila ne mogu biti stroga i fiksna, nego treba da postoji određeni stepen tolerancije nadstupanja od pravila u svakom konkretnom slučaju. U tom smislu voditelj radionica treba da zna da učesnici koji ne poštju pravila obično ne reaguju uvek posle prve opomene, već da svoju intervenciju ka korekciji ponašanja i poštovanju pravila ponekad mora da ponovi više puta istim učesnicima dok ih oni na kraju ne usvoje. Ove intervencije imaju svrhu vaspitno-korektivnog rada sa učesnicima. Dobra praksa prilikom izrade pravila koja će maloletnici kasnije u radionicama poštovati jest da oni sami učestvuju u izradi tih pravila, a ne da pravila budu nešto što će se doneti mimo njih i što će im se samo prezentovati. Poštose učešće u radionicama zbog specifičnosti grupe često menja, novim učesnicima treba naglasiti da imaju pravo da daju predlog da se neko pravilo promeni ili čak doda, a zatim na sastanku sa ostalim učesnicima treba diskutovati o tome. Pravila će se bolje poštovati (ne i potpuno) ukoliko oni ta pravila dožive kao nešto svoje, kao nešto učijaju u izradi učestvovali. Takođe, kada učesnici sami donose pravila, jača njihova svest da su pravila ipak neophodna kako bismo funkcionali u grupi, društvu itd.

Ukoliko učesnici ne dolaze redovno na radionice, to može biti pokazatelj da im je teško da se bave temama koje su aktuelne na radionicama i tada voditelj radionica treba da ih motiviše kroz individualne razgovore da nastave da dolaze i učestvuju u radu radionica.

U planiranju sadržaja radionica može pomoći anketna upućena potencijalnim učesnicima sa pitanjem: „Očemu želite da razgovaramo na narednim radionicama?“ Obradivanje tema koje su bile predlog maloletnika ima dvostruku funkciju. S jedne strane, davanje slobode da sami predlože temu za neku od sledećih radionica i tako daju svoj doprinos pokazuje im sedasenjihovom ishljenje i njihove potrebe slušaju i uvažavaju, da su ravnnopravni u realizaciji radionica, da su radionice tu radi njih, što smanjuje distancu između stručnjaka i korisnika usluge. Ovo pozitivno utiče na razvoj samopouzdanja i samopoštovanja maloletnika i zadržava ih u procesu resocijalizacije. S druge strane, uvid u predložene teme daje timu stručnjaka dragocene informacije o onome što maloletnike preokupira i samo može da unapredi kvalitet pružanja usluge, u smislu zadovoljenja potreba maloletnika u najvećoj mogućoj meri.

Prilikom planiranja i sprovođenja socioedukativnih radionica važno je imati na umu kratak obim pažnje ovih adolescenata, pa se treba služiti različitim sredstvima za postizanje i održavanje pažnje. Treba pažljivo osluškivati i pratiti kakve se reakcije javljaju u odnosu na određene sadržaje, koje su mogućenove teme i proceniti da li je usklađeno sa tim potrebno planirati naredne radionice.

Kao veoma korisni za podsticanje aktivnog učešća u radionici pokazali su se kratki video klipovi, filmovi koji obrađuju određene teme, PowerPoint prezentacije, TEDx snimci, slike, upotreba flipčarta, i sećci iz stripova i sl. Jezik kojim se govori treba da bude prilagođen adolescentima i ne treba koristiti mnogo stručnih izraza. Takođe, treba voditi računa da jezik voditelja radionice ne bude diskriminatorski.

Praksa je pokazala da je nemoguće formirati fiksne grupe učesnika (zbog svakodnevne fluktuacije korisnika, sklonosti ka izostancima itd.), pa se na tome ne insistira niti se prave radionice koje zahtevaju istu grupu učesnika.

Voditelj radionice je dužan da reaguje na rasistički, seksistički i svaki drugi diskriminatorski govor učesnika, ali tako da osoba o kojoj se radi može da nauči nešto, a ne da se oseti kažnjrenom.

Tokom rada u radionicama moraju se obezbediti jednakemogućnostizasve, jer svakood učesnika ima niz karakteristika koje ga čine jedinstvenom osobom, o čemu treba posebno voditi računa. Najpre, treba paziti da sve igre i vežbe uvek omogućavaju učestvovanje svih članova grupe u celokupnoj radionici. Ovo, između ostalog, podrazumeva i fleksibilnost voditelja radionice. Voditelj mora biti fleksibilan u planiranju radionice, tako što će odrediti koji se deo predavanja ili koje se vežbe mogu izostaviti a kose i postavi da nema dovoljno učesnika, odnosno kako se isplanirane vežbe mogu prilagoditi broju prisutnih učesnika.

Može biti korisno ako se pred svima istaknu kvaliteti učesnika koji su aktivni u zadacima i vežbama i treba apelovati na druge da ih saslušaju jer imaju vredne sadržaje koje dele sa drugima. Ako se primeti neaktivnost nekog učesnika, dobro je pozvati tog učesnika, ohrabriti ga da podeli svoje mišljenje, staviti mu do znanja da je dobrodošao (kao i svaki drugi učesnik) i da se ceni ono što donosi (postojeće veštine i iskustvo), a da druge učesnike apelovati da ga saslušaju i uvaže.

Zadovoljstvo maloletnika će značajno porasti ako se oni nagrađuju. Prilikom planiranja i razvijanja radioničarskih aktivnosti pokazalo se da je korisnicima veoma važno da njihov trud, rad i doprinos budu brzo vidljivi pa pravovremena javna pohvala i isticanje onog dobrog povećava motivaciju za učestvovanje u ovakvoj vrsti aktivnosti, a doprinosi i ličnom osećaju uspeha učesnika u nekoj aktivnosti.

Sportske, rekreativne i kreativne aktivnosti

Kada govorimo o strukturiranju slobodnog vremena mislimo na čitav niz raznorodnih aktivnosti koje se mogu organizovati u skladu sa potrebama i interesovanjima maloletnika, a zasnivaju se na sposobnostima koje deca/mladi poseduju i svojim efektima podstiču lični razvoj, mentalno i fizičko zdravlje, samoaktualizaciju i socijalizaciju. U ove aktivnosti spadaju sportske, rekreativne i kreativne aktivnosti. Pružaoci usluga maloletnike podstiču da se bave različitim sportovima i za njih organizuju turnire u fudbalu, košarci i sl.

Takođe, maloletnici se rado uključuju u kreativne radionice, dramske sekcije i druge slične aktivnosti u okviru kojih mogu da ispolje kreativne sposobnosti i talente. Ove aktivnosti su važne za stvaranje dobre atmosfere i proradu emotivnih stanja, stavova, sistema vrednosti, bezkritike i negativnog vrednovanja. Kreativnim tehnikama dolazi se do osvećivanja

i podsticaja za izražavanje unutrašnjih doživljaja i ispoljavanje kreativnosti svakog člana grupe. Izražavanje u kreativnim tehnikama lišeno je direktnog ispoljavanja ličnih karakteristika, one se ispoljavaju posredno (preko drugih likova ili kroz metaforu, preko likovnog izraza i sl.). U primeni kreativnih tehnika je važno voditi računa da se ne vrednuju tuđa iskustva, da nema prisile, da se ne primenjuju objašnjenja i interpretacije. Kreativne tehnike mogu biti različite: likovne, muzičke, verbalne (pričanje priča, vođena fantazija i sl.).

U ovu grupu aktivnosti spadaju i one usmerene na relaksaciju, npr. tehnike ventiliranja osećanja, oslobođanja od stresa, opuštanja i dr., kao i organizovane posete sportskim događajima, bioskopu i pozorištu, izleti, putovanja itd.

Mogućnost pružaoca usluge da osmisli i u sklopu svoje „ponude“ maloletnicima pruži veliki izbor ovakvih aktivnosti i omogućava onu raznovrsnost aktivnosti koja je maloletnicima potrebna. Ove aktivnosti, pogotovu sportske, koje sadrže određenu dozu vizazova i traže međusobnu podršku za ostvarivanje pozitivnih rezultata, spadaju u grupu poželjnih aktivnosti koje su primerene potrebama maloletnika. Takođe, one nude idealnu priliku za uključivanje maloletnika u aktivnosti u lokalnoj zajednici.

Obrazovanje i profesionalno osposobljavanje

Jedna od najznačajnijih oblasti podrške maloletniku svakako se odnosi na njegovo uključivanje u školu, podršku redovnom pohađanju škole, prevenciju ranog napuštanja škole, podršku školskom postignuću i dr. Glavni ciljevi rada u ovoj oblasti treba da budu usmereni na:

- upis u školu ukoliko je maloletnik van školskog sistema;
- redovno pohađanje škole;
- popravljanje ocena;
- sprečavanje izostanaka;
- prevenciju primene disciplinskih mera od strane škole (npr. udaljavanje sa nastave ili izbacivanje iz škole).

Profesionalno osposobljavanje se fokusira na sticanje znanja i veština koje su u funkciji profesionalnog osposobljavanja maloletnika, tj. njihove pripreme za radno angažovanje. Reč je o uključivanju u programe profesionalne orientacije, stručnog obrazovanja i osposobljavanja, programe prekvalifikacije i dokvalifikacije, bez obzira da li se to sprovodi u okviru redovnog školovanja ili kroz sistem neformalnog obrazovanja. Pod obrazovanjem u kontekstu ovog programa podrazumevamo i širok spektar aktivnosti usmerenih na sticanje opštih kompetencija vezanih za informatičku pismenost, učenje stranih jezika, sadržaje iz oblasti opšte kulture i sl., koje takođe povećavaju šanse za zapošljavanje maloletnika.

Treba naglasiti značaj uspostavljanja saradnje pružaoca usluge sa školom, kao i pomoći i podršku roditeljima da tu saradnju ostvare.

Saradnja s porodicom

Uprkos razlikama koje među stručnjacima postoje u pogledu pojedinih aspekata rada sa maloletnicima, svi su saglasni da je porodica jedan od najznačajnijih faktora za postizanje pozitivnih promena i ostvarivanje ciljeva postavljenih u radu sa detetom. Takođe, mnoga istraživanja pokazuju da su nivo i kvalitet participacije roditelja u velikoj meri povezani sa konačnim ishodima intervencija. Značaj pružanja podrške porodici može se razumeti kroz efekat pozitivne povratne sprege, gde svи elementi u sadejstvu utiču jedni na druge: u fokusu roditelja i pružalaca usluge je najbolji interes maloletnika, odnosno zajednički cilj je napredak maloletnika; efikasnost usluge koju dobija maloletnik direktno zavisi od podrške koju stručnjak (u saradnji sa drugim referentnim službama i institucijama) pruža porodici, jer se zahvaljujući toj podršci porodica osnažuje, pa se potrebe maloletnika zadovoljavaju na funkcionalniji i kompetentniji način; odgovarajuće prepoznavanje i zadovoljavanje potreba maloletnika i od strane roditelja i od strane pružalaca usluge očekivano vodi napretku maloletnika, a time se ostvaruje svrha usluge u odnosu na korisničku grupu.

Kada porodica prihvati saradnju, ona u prvom redu očekuje savetodavnu podršku i usmeravanje. Sadržaj savetodavnog rada sa porodicom se unapred planira i prilagođava svakoj porodici ponaosob, odnosno zasniva se na rezultatima procene potreba porodice. Cilj savetovanja jeda se postigne obostrano (i od strane savetnika i od strane porodice) razumevanje potreba porodice i da se pruži pomoć u donošenju odluka koje će rezultirati određenom promenom ponašanja i boljim komom za porodicu u celini.

Ovo su temelji efikasnog savetodavnog odnosa stručnjaka sa roditeljima:

- poštovanje iskazano kroz zainteresovanost za njihovo razmišljanje o situaciji i doživljavanje situacije te spremnost da se prihvate različita uverenja i osećanja roditelja;
- proučavanje situacije ili problema sa stanovišta roditelja;
- slaganje u ciljevima sa roditeljima i shvatanje dogovora kao neophodnog;
- pružanje relevantnih informacija na jasan i delotvoran način;
- stav bez prosuđivanja;
- saosećanje, ali ne i sažaljenje.

S obzirom na značaj roditelja za uspešnost intervencija, veoma je važno da se tokom rada sa maloletnikom roditelji motivišu za saradnju, a potom i da se radi na razvijanju i održavanju saradničkih partnerskih odnosa sa roditeljima maloletnika. Ovaj zadatak nije jednostavno ostvariti s obzirom na empirijski potvrđenu činjenicu da roditelji dece sa problemima uponašaju čestone prihvataju saradnju sa stručnjacima ili je prihvataju na pasivan, nefunkcionalna način. Kroz praksu su utvrđeni sledeći nivoi angažovanja roditelja tokom intervencija:

- roditelji pasivno primaju informacije;
- roditelji primaju i daju informacije;
- roditelji „rade na sebi“, unapređuju roditeljske kompetencije;

- roditelji pomažu drugima - primjenjuju naučeno;
- roditelji unapređuju i promovišu rad pružaoca usluge.

Nezavisno od nivoa motivacije roditelja, saradnja sa porodicom trebalo bi uvek da obuhvati aktivnosti koje se navode u nastavku.

Kontinuirana razmena informacija

Roditelji bi trebalo da dobiju pravovremene informacije vezane za napredak njihovog deteta, ali i za teškoće i probleme sa kojima se ono sreće. Iskrena i otvorena komunikacija sa roditeljima u najvećem broju slučajeva daje pozitivne efekte. Veoma je važno istaći da razmena informacija sa roditeljima ne bi trebalo da bude jednostrana, budući da su roditelji najznačajniji izvor informacija o maloletniku. Od njih možemo dobiti informacije vezane za period pre nego što se maloletnik uključio u intervencije, kao i informacije o njegovom ponašanju kod kuće i u slobodno vreme. Roditelji mogu ukazati na neke probleme koje stručnjak nije identifikovao ili na drugačiji ugao gledanja na rešavanje određenog problema u funkcionisanju deteta.

Roditeljimoraju da steknu utisak da uvek mogu da zatraže odgovornapitanjakojaih muče uvezisamaloletnikomiliisanjihovim postupcima u odnosu na njega. Razgovor saroditeljimase može odvijati *adhocili* zakazivanjem individualnih sastanaka ili organizovanjem „otvorenih vrata“ u dogovorenom terminu tokom nedelje.

Uključivanje roditelja u sve faze rada

Uvek kada je to moguće roditelje treba uključiti u sve faze stručnog postupka. Roditelji su najvažniji partneri prilikom procene maloletnika i izrade individualnog plana podrške. Oni bi trebalo da budu ne samo partneri u izradi plana već i nosioci određenih aktivnosti u tom planu. Takođe, od roditelja možemo dobiti dragocene povratne informacije o efektima sprovedenih aktivnosti i o doslednosti u ponašanju izvan rada sa maloletnikom.

U slučajevima ostvarivanja višeg nivoa saradnje sa roditeljima, treba planirati programe usmerene na podršku roditeljima, odnosno aktivnosti usmerene na unapređenje roditeljskih kompetencija, osnaživanje roditelja i jačanje njihovog samopouzdanja.

Podrška porodici u samoorganizovanju umrežavanju u lokalnoj zajednici

Stručnjak bi trebalo da motiviše roditelje da se povezuju sa drugim, njima sličnim porodicama. Dnevni boravak može da bude mesto gde će se roditelji povremeno okupljati, razmjenjivati iskustva i jedni drugima pružati podršku. Roditeljsko veče je jedna od formi u

kojoj može da se organizuje okupljanje roditelja. Ono pruža mogućnost da se u neformalnoj i opuštenoj atmosferi, uz prigodan program zabavnog ili edukativnog karaktera, roditelji bolje upoznaju i uz druženje razmene iskustva. Stručnjak može inicirati i neku zajedničku aktivnost roditelja ili podržati neku njihovu inicijativu u lokalnoj zajednici. Ovakvi programi moraju biti fleksibilni i kulturološki senzitivni.

Iako se prepoznaje kao prioritet u radu sa maloletnicima, savetodavni radsa roditeljima i porodicom u celini još uvek predstavlja izazov za praktičare. U adolescenciji je ključna uloga roditelja, jer oni treba da postave i održe pravila ponašanja koja pružaju bezbednost za maloletnika i njegovu okolinu. Malo je verovatno da napredak zavis isamood maloletnik i da će pomoći upućena samo njemu biti dovoljna da se on odupresvim izazovima i uticajima koji potiču od narušenih porodičnih odnosa, pritisaka vršnjačkog prilagođavanja i zahteva školskog sistema i drugih sistema na koje treba da odgovori.

Uključivanje roditelja u intervenciju

Uključivanje roditelja u intervenciju omogućava:

- ranu intervenciju i podršku roditeljima koja će prevenirati escalaciju problema;
- povećanje kapaciteta roditelja i porodice da prepozna i odgovorena potrebe maloletnika;
- osnaživanje porodice da uspostavi i održi koheziju i adekvatno funkcionisanja svih članova porodice pojedinačno i porodice kao celine;
- povećanje kompetencija roditelja da uspostave socijalno prihvatljivo ponašanje maloletnika;
- povećanje kompetencija roditelja za podršku detetu u procesu zamene ponašanja koje predstavlja izazov socijalno prikladnim i razvojno zrelijim ponašanjem;
- pružanje podrške roditeljima da uspostave roditeljski savezi i saradnju prilikom rešavanja problema u ponašanju deteta;
- podršku roditeljima da ponovo uspostave narušene međugeneracijske hijerarhijske odnose između njih i deteta;
- podsticanje roditelja da neguju tople, podsticajne porodične odnose i pojačaju one aspekte svojih odnosa koje su zanemareni, jer je prednost data isključivo problematičnom ponašanju;
- pomoći roditeljima da promene način na koji vide dete, bilo da ga vide kao devijantno bilo da minimiziraju posledice njegovog ponašanja, i da zauzmurealniji odnos prema situaciji, koji će stvoriti mogućnost za više konstruktivnih rešenja u pogledu budućeg razvoja i odrastanja deteta;
- usmeravanje porodice ka socijalnom povezivanju i uspostavljanju mreže podrške detetu i roditeljima.

Saradnja sa roditeljima može se realizovati kroz konsultacije (direktno ili telefonom), savetodavno-terapijski rad sa roditeljima, uključivanje roditelja u socioedukativne radionice

namenski kreirane za njih, kućne posete porodici i sl.

12. ISHODI PRIMENE DIVERZIONIH MEHANIZAMA I PREDUZETIH INTERVENCIJA PREMA MALOLETNICIMA I NJIHOVIM PORODICAMA

Rezultati evaluativnog istraživanja rađenog u okviru IPA projekta⁸ ukazuju da najveći broj maloletnika (90,08%) i njihovih roditelja (95,83%) smatra kako je uključivanje u vaspitne naloge i posebne obaveze (kao i sve aktivnosti koje prate njihovo sprovođenje) imalo pozitivne efekte. Ni u jednom slučaju obuhvaćenom istraživanjem nije došlo do ponavljanja krivičnog dela. Značajan efekat pokazalo je i samo izricanje vaspitnih naloga, koje je doživljavano kao pružanje šanse, nasuprot primeni krivičnih sankcija, što govori o pozitivnom efektu vaspitnih naloga bez obzira na njihov sadržaj i način realizacije. Maloletnici su imali priliku da kroz vaspitne naloge i kontakt sa pružaocima usluga steknu bolji uvid u svoje ponašanje i njegove moguće posledice, razviju motivaciju za promenu i unaprede različite veštine koje mogu u tome da im pomognu, kao što su ovlađavanje tehnikama samokontrole i regulacije besa, rešavanje problema na bolji način, razvijanje bolje komunikacije sa drugima i izbegavanje konfliktnih situacija.

Istraživanje ukazuje da je uključivanje u vaspitne naloge imalo i druge opažene korisne efekte. Nekima su bili značajni iskustvo, saznanja ili praktične veštine koje su tom prilikom stekli, kao što su pozitivni pomaci u školi kroz popravljanje ocena i smanjenje broja izostanaka, bolja organizacija vremena, veća odgovornost prema obavezama, povećanje samopouzdanja, veće šanse za dalji nastavak školovanja, poboljšanje odnosa sa roditeljima, uz više uzajamnog poverenja i otvorenosti u komunikaciji.

Istraživanje dalje pokazuje da se kao najbolje strane rada sa maloletnicima ističu kvalitet saradnje, način razgovora i prihvatanja maloletnika, pružanje podrške, a sve to stvara priliku za promenu kroz primeren postupak preuzimanja odgovornosti za sopstveno ponašanje. Zbog toga su i efekti rada sa maloletnicima usmereni na promenu ponašanja i stavova u većini slučajeva pozitivni i relativno trajniji. Glavne komponente ovakvog odnosa predstavlja doživljaj prihvaćenosti, poštovanja, poverenja, odnosno to što maloletnikoseća iskrenu zainteresovanost, pažnju, otvorenost pomagača, ohrabruvanje i puno razumevanje i što se podrazumeva puna participacija maloletnika u kreiranju i sprovođenju intervencija. Odnos koji maloletnici uspostavljaju sa pomagačima je važan u svim vaspitnim nalozima, jer čak i uslučajevima kada sam nalog ne odgovara u potpunosti na potrebe maloletnika, oni stižu pozitivno iskustvo kroz uspostavljanje dobrog odnosa sa pružaocem usluga, što ih osnažuje.

⁸ Prof. dr Džamonja Ignjatović, T., *Izveštaj o praćenju ishoda sprovođenja vaspitnih naloga za maloletnike u sukobu sa zakonom*, Centar za istraživanja u socijalnoj politici i socijalnom radu, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Jedna od preporuka ovog istraživanja navodi da se treba više fokusirati na participativnost maloletnika u postupku izbora i određivanja vaspitnognaloga; ta preporuka se zasniva na punoj informisanosti maloletnika i njihovom učestvovanju u donošenju odluka i planiranju intervencija kako bi se preuzeila odgovornost za delo, prepoznaла svrha i dobit od vaspitnog naloga i unapredila motivacija za njegovo sprovođenje.

Takođe, važna preporuka istraživanja je da treba dodatno raditi na individualizovanom pristupu kroz kreiranje specifičnih intervencija sa maloletnicima i njihovim porodicama kako bi se što prikladnije odgovorilo na njihove specifične potrebe i rizike. U tom smislu treba jasnije povezati vrstu vaspitnog naloga i prateće aktivnosti sa potrebama maloletnika i ciljevima promene te unaprediti sam postupak početne i produbljene procene problema, snaga i rizika.

Odgovarajuća primena osmišljenih, primerenih aktivnosti uz kolaborativni, participativni i individualizovani pristup, otvorenu podršku, uspostavljeno poverenje i ohrabrvanje maloletnika daje mogućnost da realizacija vaspitnih naloga bude za njega transformativno iskustvo.

Konačno, kako se navodi u zaključku studije, treba dalje pratiti i unapređivati efekte vaspitnih naloga i istraživati specifičnu povezanost različitih varijabli (karakteristike maloletnika, porodice, vrste i težine dela itd.) sa različitim aspektima postupka i njihovim efektima u znatnoviše kontrolisanim uslovima kako bi se izveli precizniji i zaključci. Zato programi čiji se efekti mere moraju da budu mnogo jasnije strukturisani i definisani te operacionalizovani kroz aktivnosti koje su određene prema sadržaju, učestalosti, trajanju i sl. Da bi se merili i pratili efekti programa, treba kontrolisati i druge potencijalne faktore uticaja na promene te ujednačiti ispitnine prema težini krivičnih dela, individualnim i porodičnim okolnostima itd. Uprkos svim ovim metodološkim nedostacima, zaključak studije je da su rezultati ohrabrujući i da pružaju nedvosmislene dokaze o pozitivnim ishodima primene diverzionalih mera za maloletnike i njihove porodice, ali i da postoji potreba da se postupak i aktivnosti u okviru njega dalje unapređuju, kao i da se obezbedi njihova održivost.

13. SUMIRANJE POSTIGNUTIH REZULTATA I PREPORUKE ZA DALJI RAD

■ako u proceduralnom smislu treba da budu najjednostavnija opcija za tužioca (ili sudiju) za maloletnike, vaspitne naloge ne treba shvatiti kao blaže ili manje ozbiljno rešenje i svoditi ih na puki administrativno-procesni instrument koji šalje psihološku poruku maloletniku u sukobu sa zakonom. Naprotiv, oni treba da predstavljaju najkonstruktivniji odgovor na delinkventno ponašanje, kroz holističku intervenciju i podršku zasnovanu na intenzivnoj i kontinuiranoj komunikaciji i saradnji sa maloletnikom i porodicom, pri čemu se oni osnažuju i prepoznaju nove i drugačije mogućnosti za dalji razvoj.

Lokalna zajednica treba dalje da razvija različite socijalne usluge, presvećene one koje bi omogućile izbor najmanje restriktivne intervencije za svako dete, što su prvenstveno usluge u sistemu socijalne zaštite koje pripadaju grupi socioedukativnih i savetodavno-terapijskih usluga. Na taj način se kreira individualizovani pristup detetu u sukobu sa zakonom, u zavisnosti od njegovih potreba i stepena izraženosti problema u ponašanju, i kombinuju se različiti modaliteti usluga, što podrazumeva korišćenje i usluga u zajednici koje su namenjene opštoj populaciji u prirodnoj sredini i specijalizovanih usluga koje odgovaraju aktuelnim specifičnim potrebama maloletnika.

Upogledu održivosti, mora se razmišljati o daljim koracima koji će unaprediti podršku maloletnicima u sukobu sa zakonom i o finansiranju organizacija koje su već razvile ovakve programe. To svaka kopođazumeva ulaganje u određeni sredstava i u prvi pogled deluje kompleksnije od vođenja redovnog krivičnog postupka, ali bi se time zapravo ostvarila značajna ušteda budžetskih sredstava, koja bi inače bila potrošena na skuplji i dugotrajniji sudski postupak. Takođe, činjenje težih krivičnih dela kasnije u odnosu na dobu, ukoliko pravovremena reakcija izostane, svakako predstavlja skuplju opciju za društvo. Konačno, ali ne i manje važno, diverzioni mehanizmi utiču na smanjenje broja sudskih predmeta i tako doprinose povećanju efikasnosti pravosudnog sistema.

Literatura:

1. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005.
2. Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 10 o pravima deteta u maloletničkom pravosuđu, CRC/C/GC/10, 2007.
3. Stakić, Đ. (2008): Konceptualno-metodološki okvir za rad sa decom u sukobu sa zakonom u zavodskim uslovima, Podgorica
4. Stakić, Đ. (2012): Adolescencija i delinkvencija - promocija prava dece i maloletnika u sistemu maloletničkog pravosuđa, Priručnik za stručnjake u sistemu maloletničkog pravosuđa, Beograd
5. Functional Family Therapy (2000) Juvenile Justice Bulletin. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention
6. Gajić, Ž., Šarac, N., Živanić, S., Milanović, L. (2012): Model zaštite u zajednici – jedan od preuslova za ostvarivanje pozitivnih promena u oblasti maloletničkog pravosuđa, Zbornik radova - Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji, Beograd
7. Hrnčić, J., Džamonja Ignjatović, T., Despotović Stanarević, V. (2010): Deca i mlađi sa problemima ponašanja - usluge i tretmani u zajednici, Beograd
8. Cox, K., Steiner, S., (2013) *Self-care in social work A Guide for Practitioners, Supervisors and Administrators*. Washington: NASW Press
9. Šarac, N., Živanić, S., Branković, I. (2017): Nalaz i mišljenje organa starateljstva u krivičnom postupku prema maloletnicima-smernice za stručne radnike centara za socijalni rad, Beograd

PRILOG - Ilustrativni prikaz najčešće primenjivanih socioedukativnih radionica upraksi pružalaca usluga tokom realizacije dosadašnjih reformskih projekata

RADIONICE ZA MALOLETNIKE

Radionica 1 - „UPOZNAJMO SEBE“

Ciljevi	- Bolje upoznavanje sebe i svojih interesovanja i potreba - Razmatranje svoje prošlosti kako bi bolje razumeli sebe i svoje aktuelne reakcije
Metode	Rad u grupama
Aktivnosti	<p>Instrukcije trenera:</p> <p>1. Zatvori oči i seti se što si sve danas radio: Prelistaj film od kada si ustao, pa dok nisi došao ovde. Šta si radio, šta si doživeo, kakosiseosećao? Otvorioči, kada bi ovaj dan bio scenario za film, kakobisezvao? Zašto baš to ime? (10 min.)</p> <p>2. Vremeplov ili lenta Sad ćemo putovati još dalje u prošlost. Ulazimo u vremeplov i krećemo prema detinjstvu. Pokušajte da izvrtite film u nazad od samog početka i napravite lenu. Prva traka: mojeimeje: ___, imam ___ godina, dolazim iz ___, volim da ___; Druga traka: osnovnu školu sam završio/la: ___, moje najdraže sećanje na osnovnu školu je: ___; Treća traka: srednju školu sam završio/la: (ako je potrebno, postaviti dodatna pitanja: Da li vam je neko pomogao pri izboru srednje škole? Zbog čega ste se odlučili za upis baš u tu srednju školu?); Četvrta traka: moja interesovanja, hobi, kojena meneuticao; Peta traka: kako vidim sebe u budućnosti, moji planovi. (20 min.)</p> <p>3. Lijija života Isecite svi dlanove od hamera i na dlanu iscrtajte svoju liniju života. Kako bi ona izgledala? Oboležite mesta koja smatrate važnim. Oboležite simbolom za prijatno mesta gde ste se tako osećali, a simbolom za neprijatno mesta koja su bolna ili neprijatna. Zalepite je na zajednički hamer/flipčart. Dajte joj ime. (10 min.)</p> <p>4. Prijatne uspomene Svima nam se desi ponekad da neprijatni momenti zasene ono što je bilo lepo, ali mi se punimo energijom iz pozitivnih i prijatnih doživljaja. Zato treba imati volju da ih se setimo. Usredsredit se na najpriјatniju tačku na tom crtežu. Kadaste bili jako radosni i srećni? Zatvorite oči i pokušajte da oživite to sećanje. (5 min.)</p>
Trajanje	50 min.
P o r u k a v o d i t e l j a radionice	Da bi mogli da razumemo druge i da ih upoznamo, moramo prvo da upoznamo i razumememo sebe - šta smo, ko smo, odakle dolazimo, kuda smo krenuli, čemu stremimo, kakvo nam je iskustvo i šta smo naučili do sada. Koje su naše tačke ili ostrva sreće koje nam u teškim momentima pomažu. (5 min.)
P o t r e b a n materijal	Flipčart, flomasteri, samolepljivi listići, selotejp traka, kolaž papir, makaze ili pripremljeni dlanovi izrezani od papira u različitim bojama.

Radionica 2: „KO JE ODGOVORAN?“

Ciljevi	- Bolje razumevanje pojma odgovornosti - Uočavanje povezanosti između odgovornosti i vlastitog ponašanja - Razumevanje značaja sposobnosti sagledavanja posledica određenog ponašanja
Metode	<i>Brainstorming</i> , prezentacija, rad u malim grupama
Aktivnosti	<p>Na samom početku radionice od učesnika se traži da definišu pojam odgovornosti. Dobijene odgovore voditelj radionice beleži na tabli, a zatim se one razmatraju na nivou cele grupe i definiše se zajednički prihvatljiva definicija lične i socijalne odgovornosti. (20 min.)</p> <p>Drugi deo radionice je fokusiran na prepoznavanje i razumevanje povezanosti koja postoji između ponašanja u određenoj situaciji, posledica takvog ponašanja i odgovornosti. Voditelj učesnike deli u male grupe i daje im unapred pripremljene tabele u kojima su izneti primeri određenog ponašanja i njegovih posledica. Zadatak svake grupe je da osmisle drugačije načine reagovanja u istoj situaciji i obrazlože svoje predloge, a predstavnici grupe na kraju prezentuju rezultate na nivou cele grupe. Po završetku svih prezentacija, voditelj radionice poziva učesnike na diskusiju i zajedno sa njima sumira dobijene rezultate. (30 min.)</p> <p>Završni deo radionice usmeren je na utvrđivanje karakteristika odgovorne osobe. U tom cilju voditelj grupama daje zadatak da naprave listu ponašanja odgovorne osobe i da svoje liste predstave na nivou cele grupe. Učesnici analiziraju dobijene liste i iznose svoje argumente za ili protiv nekog predloga. (20 min.)</p>
Trajanje	90 min. + pauza 10 min.
Poruka voditelja radionice	Voditelj pokreće diskusiju na temu „Kako neodgovornost može biti rizik?“ i zajedno sa učesnicima dolazi do zaključka da je odgovornost jedna od ključnih vrlina u životu svake osobe i da kvalitet života u velikoj meri zavisi od naše odgovornosti. (20 min.)
Potreban materijal	Flipchart, flomasteri, samolepljivi listići

Radionica 3: "BES I KAKO SA NJIM" 1

Ciljevi	- Prepoznavanje emocije besa u različitim situacijama - Prepoznavanje prvih znakova nadolazećeg besa i upoznavanje sa načinima prevencije besa u početnoj fazi
Metode	Prezentacija, rad u malim grupama, diskusija
Aktivnosti	<p>Na samom početku voditelj radionice poziva učesnike da iznesu svoje iskustvo o situaciji u kojoj je osećao bes, nakon čega diskusija ide u pravcu otkrivanja faktora koji izazivaju bes.</p> <p>Ovde treba objasniti prirodu "termometra" koji meri temperaturu i povući paralelu između visine temperature i intenziteta emocije besa. <i>"Kao i temperatura, i bes može biti blag, srednjeg intenziteta i veoma visokog intenziteta, kada hitno treba reagovati jer će ugroziti naše zdravlje."</i></p> <p>Ovo zatim povezati sa prethodnom vežbom pa pitati: <i>"Gde bi na termometru stavili svoje navedene primere besa?"</i> Učesnici dobijaju iste primere situacija i treba da navedu koje su osećanje imali i koji je bio intenzitet na termometru, nakon čega prezentuju u grupi.</p> <p>Diskusija ide ka zaključcima: Različitoreagujemo na istu situaciju. Naša osećanja i njihov intenzitet se menjaju, čak i kada je ista situacija u pitanju.</p> <p>Zatim se u grupi navode znaci koji i ukazuju da dolazi bes. Voditelj zapisuje na flipčartu. Neki od primera su: stezanje u grudima, znojenje, nalet topote, vruća glava, stegnuti zubi, stegnuti mišići, naročito pesnice, ubrzano lutanje srca, griženje noktiju.</p> <p>Voditelj poslednju vežbu započinje pitanjem: <i>"Kada primetite znakove nadolazećeg besa šta odmah možete da uradite?"</i></p> <p>Voditelj zapisuje na papiru. Neki od primera mogu biti: <i>time out</i>, odvraćanje pažnje („brojim do 10”, „pustim omiljenu pesmu”, „zovem drugara da pričam o nečemu neutralnom”, „spremam sobu/krevet”), humor (npr. zamišlja sebe/druga u toj situaciji kao besnog bika, dodaje mu crveni cvet u usta,), duboko disanje.</p>
Trajanje	70 min.
Poruka voditelja radionice	<p>Voditelj sumira najvažnije zaključke:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Emocija besa kao i sve druge emocije može biti različitog intenziteta. - Različito reagujemo na istu situaciju. - Naša osećanja i njihov intenzitet se menjaju, čak i kada je ista situacija u pitanju. - Setite se znakova po kojima prepoznajete da bes dolazi i odmah u startu primenite neku od tehnika „prve pomoći“ o kojima smo pričali.
Potreban materijal	Flipčart, flomasteri, odštampani formulari za vežbe

Radionica 4 : "BES I KAKO SA NJIM" - 2

Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> - Spoznavanje da naša osećanja mogu biti različita u istim situacijama i da nisu situacije te koje izazivaju naša osećanja - Pogrešna uverenja su takođe ona koja nas dovode do nefunkcionalnih emocija i ponašanja - Učenje o vezama između naših misli i osećanja
Metode	Lično iskustvo, prezentacija, rad u malim grupama, diskusija
Aktivnosti	<p>Na početku se rezimiraju osnovni zaključci sa prethodne radionice s obzirom da se vežbe nadovezuju.</p> <p>Voditelj priča o osnovnim razlikama između racionalnih i iracionalnih uverenja te da su iracionalna uverenja ta koja nas dovode do neprijatnih i nefunkcionalnih emocija.</p> <p>Iracionalno uverenje:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nije istinito – ne sledi stvarnost, može počivati na pogrešnim prepostavkama i voditi pogrešnim zaključcima. Ono nije podržano dokazima i obično se odnosi na neku generalizaciju (npr. sa jednog slučaja na sve ostale slične situacije). 2. Predstavljanekukomandu, zahtev, i izraženo je uvidu zahteva "mora" i "treba". 3. Vodi disfunktionalnim emocijama tj. osećanjima koja nisu funkcionalna za osobu, blokiraju je i ometaju. 4. Ne pomaže nam da postignemo svoje ciljeve – kada smo blokirani nekim disfunktionalnim osećanjima i zahtevima teško da možemo da povećamo zadovoljstvo i umanjimo neprijatnost koju osećamo u životu. <p>Racionalno uverenje je ono koje:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jetačno–koje je u saglasnosti sa realnošću, koje je podržano dokazima i može se proveriti u iskustvu. Ono je takođe i logično. 2. Obično se izražava u vidu želja, nuda i preferencija. 3. Vodi ka funkcionalnom (blazem i umerenijem) osećanju – osećanje može da varira od blagog do jakog, ali ne uz nemirava i ne blokira osobu. 4. Pomaže nam da postignemo svoje ciljeve te podrazumeva: zadovoljstvo životom, minimiziranje nekog unutrašnjeg konflikta, minimiziranje nekog konflikta sa sredinom koja nas okružuje i rast u pravcu potpunog razvoja naše ličnosti. <p>Nakon predstavljanja voditelj čita unapred pripremljene primere uverenja vezana za bes, učesnici pogotvadaju da li je racionalno ili iracionalno, a zatim im se podele odštampani radni listovi sa tabelama u kojima su tri situacije vezane za emociju besa. Za svaku postoje tri kolone: događaj, osećanja, misli. U svakoj nedostaje jedno od tih polja. Zadatak je da upišu ono što misle da nedostaje.</p> <p>Diskusija:</p> <ul style="list-style-type: none"> Koji je kvalitet misli? (racionalne, iracionalne) Koji je kvalitet osećanja? (priyatno, nepriyatno, funkcionalno, nefunkcionalno) Koji je intenzitet osećanja? (termometar) Do kakvog pojedinačnog ponašanja bi svaka misao/osećanje doveli? Šta bi rekli ili uradili/kako bi reagovali? <p>Voditelj čita pojedinačne opise 4 zadate situacije i simulira rečenice koje bi izgovarala osoba koju uglumi. Zadatak učesnika je da navedu osećanje i misli koje bi imali kada bi im se neko tako obratio. Opet je akcent na tome da su iracionalne misli te koje su ih doveli do jakih i neprijatnih osećanja. Takođe se akcentuje to da nisu svi reagovali isto na istu situaciju.</p> <p>Učesnici pojedinačno popunjavaju tabele. Datasu tri opisa događaja, a oni treba da popune kolone za osećanja, intenzitet osećanja, ponašanje i misli koje bi imali.</p>
Trajanje	70 min.
P o r u k a voditelja radionice	<p>U završnoj diskusiji, voditelj sumira najvažnije:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nisu događaji i ljudi ti koji i izazivaju naša osećanja. - Pogrešna uverenja su takođe ona koja nas dovode do nefunkcionalnih emocija i ponašanja. - Treba težiti zdravom, racionalnom načinu razmišljanja.
Potreban materijal	Flipchart, flomasteri, odštampani formulari za vežbe

RADIONICA 5 - „VRŠNJAČKO NASILJE”

Ciljevi	- Upoznavanje sa pojmom i vrstama nasilja - Samoprocena i analiza sopstvenog ponašanja u određenim situacijama kako bi učesnici stekli uvid u to koliko se sami nasilno ponašaju
Metode	Rad u grupama, prezentacija
Aktivnosti	<p>Samoocena nasilnog ponašanja Na brojivoj pravi ocenite koliko ste nasilni. Učesnici imaju na raspolaganju dva listića sa brojevnom pravom. Na prvoj ocenjuju odmah, a na drugoj nakon završene radionice. (5 min.)</p> <p>Vodenja fantazija „Sada ćemo igrati i igru. Jako je kratka i zahteva vašu punu koncentraciju. Zove se, ‘Uđimo u tuđe cipele’. Hajde sada svi zažmurite. Zamislite da ste u školskom dvorištu i od jednog vam prilazi jedan vašvršnjak. On vas inače već duže vreme provokira i „proziva“ i vi ste vremenom počeli njega da se bojite. Sada vas je fizički i napao – prvo vam je lupio šamar, pa vas je srušio na zemlju i onda vas je par puta šutnuo u noge. Za to vreme ste primetili da je njegov drugar sve to snimao. Narednih par dana po školi je kružio taj snimak i svi su ga pokazivali jedni drugima. Sada otvorite oči. Kako se osećate / kako mislite da biste se osećali?“ Osećanja: sramota, tuga, poniženost, bes, strah, utučenost, krivica, očaj. (10 min.)</p> <p>Profil žrtve/nasilnika Učesnici se dele u dve grupe, jedna popisuje karakteristike osobe koja se nasilno ponaša, a druga karakteristike žrtve, nakon čega sledi prezentacija. (20 min.)</p> <p>Kviz – Kako se boriti protiv nasilja? Učesnici se dele u dve grupe, odgovaraju na tri pitanja koja im se postavljaju jedno po jedno:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kako možemo pomoći žrtvi? 2. Kako možemo pomoći nasilniku? 3. Kako škola može raditi na prevenciji nasilja? (15 min.)
Trajanje	50 min.
Poruka voditelja radionice	Važno je da znamo šta je sve nasilje, kako bi mogli donekle da na njega utičemo. Takođe je bitno da shvatimokolikosvakipojedinac svojim stavom i ponašanjem može da doprinese razvoju ili suzbijanju nasilja.
Potreban materijal	Flipčart, flomasteri, samolepljivi listići, lepljiva traka

Radionica 6 - „KADA UĐEM U TUĐE CIPELE” (Empatija)

Ciljevi	- Učenje sagledavanja jedne iste situacije iz različitih perspektiva - Upoznavanje sa pojmom empatije
Metode	Rad u grupama, igranje uloga
Aktivnosti	Prva vežba: Igranje uloga Od učesnika se traži da u jednoj situaciji/događaju zauzmu određene uloge (majke, oca, policije, oštećenog, druge) i da iz tih uloga odgovore kako su doživeli jedan isti događaj i traže najbolje rešenje vodeći računa o ulozi u kojoj su, nakon čega se uloge zamene. (15 min.) Druga vežba: Slušam te/ne slušam te. Igra se u paru, jedan sagovornik priča, a drugi se trudi da ga sluša ili ne sluša. Šta je važno za empatično slušanje (govor tela, reči razumevanja i podrške). (15 min.)
Trajanje	50 min.
Poruka voditelja radionice	Šta je empatija-to je sposobnost da stvari posmatramo iz perspektive druge osobe, sa ciljem da razumemo njena osećanja i da to razumevanje bude vodilja našim akcijama. Empatiju ne treba mešati sa ljubaznošću, niti sa sažaljenjem. (20 min.)
Potreban materijal	Flipčart, flomasteri, samolepljivi listići, lepljiva traka

Radionica 7 „KOLIKO DOBRO SEBE POZNAJEM?“ (Radionica o samoproceni)

Ciljevi	- Prepoznavanje važnosti samoprocene pri izboru zanimanja i razumevanje da svaki čovek ima dobre osobina kao i mane i da sve to čini njegovu ličnost
Metode	Prezentacija, rad u malim grupama, diskusija
Aktivnosti	<p>Na samom početku radionice učesnicima se dele prazni listovi papira sa sledećim uputstvom: "Vaš zadatak je da rečenicu JA SAM... dopunite sa deset ličnih osobina koje ćete u listi navoditi jednu ispod druge. Vreme predviđeno za rad je deset minuta." Ukoliko žele, učesnici mogu naglas pročitati svoje osobine. (15 min.)</p> <p>Pitanja za diskusiju:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Da li je bilo teško u tako kratkom vremenu napisati deset ličnih osobina? - Da li često razmišljate o svojim osobinama? - Da li ste u listi naveli i neke osobine koje se ne smatraju društveno prihvaćenim? - Da li mislite da je samoprocena važna u svakodnevnim životnim situacijama? <p>(15 min.)</p> <p>Drugi deo radionice je fokusiran na prepoznavanje i razumevanje povezanosti koja postoji između osobina ličnosti, interesovanja i izbora zanimanja. Takođe učesnici postaju svesni da svaki pojedinac pored dobrih osobina ima i one lošije osobine koje su sastavni deo ličnosti, te da i o tome treba voditi računa prilikom izbora škole/zanimanja.</p> <p>Voditelj učesnike deli u male grupe i od njih traži da ispišu koje su karakteristike, veštine, osobine važne za izbor zanimanja (20 min.)</p> <p>Diskusija i prezentacija rada grupa (10 min.)</p>
Trajanje	75 min.
Poruka voditelja radionice	Ukazivanje na sve okolnosti koje opredeljuju naše životne izbore. (15 min.)
Potreban materijal	Flipčart, flomasteri, samolepljivi listići

Radionica 8 „JA U BUDUĆNOSTI”

Ciljevi	- Prepoznavanje značaja planiranja budućnosti - Razvijanje sposobnosti da se sagledaju posljedice sopstvenih očekivanja i razumevažnost potrebe za planiranjem i postepenom realizacijom planova vezanih za buduće zanimanje
Metode	Prezentacija, rad u malim grupama, diskusija
Aktivnosti	<p>Na početku se učesnicima podeli upitnik “Moj život za 15 godina”. Učesnici odgovoraju na pitanja, a nakon toga svaki učesnik formuliše svoj “životni moto”, koji je u skladu sa njihovim očekivanjima. (20 min.)</p> <p>U drugom delu radionice učesnici se podele po grupama i na osnovu datih odgovora osmišljavaju kolazukojemće biti predstavljen njihov život za 15 godina.</p> <p>Prezentacija (30 min.)</p> <p>Pitanja za diskusiju:</p> <ul style="list-style-type: none">- Da li često razmišljate o svojoj budućnosti?- Da li na svoju budućnost gledate optimistično ili sastrahom?- Da li je moguće da ova slika za 15 godina postane stvarnost?- Da li vidite neke prepreke na tom putu? <p>(10 min.)</p>
Trajanje	70 min.
Poruka voditelja radionice	Završni idejoradionice je fokusirana osvećivanje onoga što očekuju od života i razlike između realnih i nerealnih predstava. Nije dovoljno formulisati očekivanja, treba prepoznati posljedice tih očekivanja na izbor školovanja/zanimanja, te rad kao kartu za budućnost. (10 min.)
Potreban materijal	Flipčart, flomasteri, samolepljivi listići

RADIONICA 9 “RIZIČNA PONAŠANJA”

Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> - Uvežbavanje kritičkog razmišljanja o pojedinim situacijama u kojima maloletnici mogu da se nađu - Razvijanje veština samorukovođenja: postizanje kontorole nad sopstvenim ponašanjem kao i preuzimanje odgovornosti za svoje ponašanje, ishode ponašanja i moguće posledice
Metode	Prezentacija, rad u malim grupama, diskusija
Aktivnosti	<p>Maloletnicima na početku treba predstaviti temu i bliže im objasniti njihov zadatak i koji su potencijalni rizici (rizik od polno prenosivih infekcija, neželjene trudnoće kao i činjenja krivičnih dela) i reći im da će oni imati mogućnost da svaku zasebnu karticu (ponašanje) ocene sa „bez rizika”, „mogući rizik” i „visok rizik”.</p> <p>(10 min.)</p> <p>Učesnicima se zatim podele kartice koje su unapred pripremljene, a na kojima se nalaze različita ponašanja u kojima se adolescenti nalaze i u kojima u manjoj ili većoj meri učestvuju. Voditelji radionice na flipčartu ili na tabli ispišu tri kolone i naslove ih sa „bez rizika”, „mogući rizik” i „visok rizik”. Dalje treba objasniti učesnicima da je njihov zadatak da svaku karticu „ocene” u skladu sa njihovom procenom rizika za dato ponašanje. Učesnicima treba pojasniti šta znače ove kategorije kako bi lakše procenili mogućnost postojanja rizika.</p> <p>Zadatak svakog učesnika je da, nakon što izvuče karticu sa ponašanjem, pročita naglas ono što je napisano, obrazloži stepen rizika za to ponašanje, a zatim karticu zalepi ispod naslova „bez rizika”, „mogući rizik” i „visok rizik”. Diskusiju, koja može biti izuzetno aktivna, usmeriti u pravcu podsticanja razgovora o rizičnim ponašanjima i različitim nivoima rizika.</p> <p>(30 min.)</p> <p>Vrši se sumiranje ocena koje su maloletnici davali uz ponovno diskutovanje svakog ponašanja, a naročito onog oko koga postoji neslaganje u grupi. Potrebno je u što većoj meri postići dogovor oko svakog ponašanja uz mogućnost korigovanja pogrešnog odgovora.</p> <p>(15 min.)</p> <p>Primeri kartica sa ponašanjima:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Slobodno vreme je osmišljeno i provodi se u raznovrsnim aktivnostima 2. Bavljenje sportskim aktivnostima 3. Korišćenje ličnog higijenskog pribora 4. Razgovor o problemu sa roditeljima 5. Polni odnosi u stabilnoj vezi 6. Kodlekara se odlazi kad se javi togobe ili kad se primete promene na polnim organima 7. Provodenje vremena u društvu gde se konzumiraju alkohol i psihoaktivne supstance 8. Upotreba javnog toaleta 9. Polni odnos pod uticajem alkohola ili droge 10. Dobijanje negativnih ocena 11. Bežanje iz škole 12. Visok stepen samokontrole u situacijama koje mogu da prerastu u konflikt 13. Otpor prema školskim obavezama i autoritetu (“uvek je nastavnik kriv”) 14. Provodenje vremena, koje je predviđeno za nastavu, oko škole 15. Polni odnos na „žurkama” 16. Stariji ili iskusani partner 17. Stupanje u polni odnos pod uticajem /na nagovor vršnjaka 18. Odlaženje od kuće nakon konflikta sa roditeljima 19. Maloletnička trudnoća 20. Nošenje nedozvoljenih (nelegalnih) predmeta kod sebe 21. Pozajmljivanje novca za koji nismo sigurni da možemo da vratimo 22. Iniciranje konfliktata (tuče, verbalni konflikti) i učestvovanje u istim 23. Pucanje kondoma za vreme seksualnog odnosa 24. Provodenje vremena sa osobama koje imaju rizična ponašanja 25. Gledanje nasilnog sadržaja (tv, internet)
Trajanje	55 min.
Poruka voditelja radionice	Voditelj isčitava sa flipčarta ponašanja i ocene koje su učesnici dali uz sumiranje koja su to ponašanja koja, po proceni, imaju najveći rizik, a koja su bez rizika.
Potreban materijal	Flipčart ili tabla, flomasteri ili krede, selotejp, neka druga lepljiva traka ili lepk, oznake na flipčartu ili tabli: „bez rizika”, „mogući rizik” i „visok rizik”, kartice sa različitim ponašanjima koje učesnici treba da ocene

RADIONICE ZA RODITELJE

RADIONICA 1 - „PORODICA KAO SISTEM I RAZVOJNI ZADACI PORODIČNIH CIKLUSA”

Ciljevi	<ul style="list-style-type: none">- Bolje razumevanje porodične organizacije- Posmatranje porodice kao sistema- Sticanje većeg uvida u uloge, moći i komunikaciju unutar porodice
Metode	<i>Brainstorming</i> , prezentacija, rad u malim grupama
Aktivnosti	<p>U uvodnom delu radionice učesnici se lično predstavljaju i upoznaju, a zatim voditelj predstavlja program i način rada.</p> <p>Lično predstavljanje članova grupe, uključujući i voditelje (jedan od voditelja započinje krug, a drugi ga završava). Voditelj može da počne kratko predstavljanje svojim imenom (prezimenom, nadimkom) kao i drugim važnim ličnim informacijama po sopstvenom izboru (npr. profesijom, brojem dece ili članova porodice, prethodnim iskustvom u grupnom ili radioničarskom radu itd.)</p> <p>Roditelji predstavljaju očekivanja od ovog programa.</p> <p>U ovom delu je važno da voditelj ograniči potencijalnu priču roditelja o problemima.</p> <p>(15 min.)</p> <p>Upoznavanje roditelja sa ciljevima i osnovnim temama programa (podeliti roditeljima prilog: "Temeradionica uradusa roditeljima u okviru programa"</p> <p>(15 min.)</p> <p>Od učesnika se traži da definišu pojam porodice. Dobijene odgovore voditelj radionice beleži na tabli, a zatim se one razmatraju na nivou čitave grupe i definiše se zajednički prihvatljiva definicija porodice.</p> <p>(10 min.)</p> <p>Nakon toga se roditelji podelе u male grupe. Jedan zadatak je da se izlistaju sve prednosti, a drugi da se navedu teškoće, slabosti i ograničenja porodičnog života.</p> <p>(15min.)</p> <p>Drugi deo radionice je fokusiran na prepoznavanje i razumevanje modela organizacije porodičnog života. Roditeljima se da neuređena lista tvrdnji koje oni u grupi treba da uklope u tri modela organizacije porodičnog života (rigidni, fleksibilni, haotični).</p> <p>(15 min.)</p> <p>Nakon toga u istim grupama učesnici dobijaju trakice sa razvojnim zadacima različitih faza životnog ciklusa porodice i treba za svaku datu fazu dastave odgovarajuće trake.</p> <p>(15 min.)</p>
Trajanje	115 min. + 10 min. pauza
Poruka trenera	Završni deo radionice usmeren je na edukativni deo i predstavljanje karakteristika određenih modela funkcionsanja porodice kao i razvojnih zadataka određenih porodičnih ciklusa.
Potreban materijal	Flipčart, flomasteri, samolepljivi listići

RADIONICA 2 - „GENOGRAM I KAKO FUNKCIIONIŠEMO KAO PORODICA?”

Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> - Bolje razumevanje porodičnog identiteta i istorije - Uviđanje i razlikovanje funkcionalnosti i disfunktionalnosti unutar porodice - Povezivanje postojećih poteškoća sa načinom funkcionisanja porodice
Metode	<i>Brainstorming</i> , lično iskustvo, prezentacija, rad u malim grupama, <i>role play</i> , diskusija
Aktivnosti	<p>Na samom početku radionice traži se jedan dobrovoljac koji će dati svoj genogram. Nakon toga sledi prezentacija o genogramu, njegovom značaju i simbolima. Svi pojedinačno trebaju da svoje porodičnostablo, kakobi provežbali naučeno. (30min.)</p> <p>U drugom delu radionice radi se vežba „Sve je pošlo naopačke”. Igra se <i>role play</i>-odaberuse učesnici koji predstavljaju porodicu koja je pred izboromgde će seći na godišnji odmor. Pri tome dobijaju instrukciju da odigraj na način da to bude disfunktionalno. Ostali posmatraju i zapažaju šta je bilo disfunktionalno u onome što odigravaju članovi grupe. (20 min.)</p> <p>Nakon toga se roditelji podele u male grupe. Vežba se sastoji i u tome da grupe dobijaju različite porodične situacije u kojima treba da opišu šta ne valja, odnosno šta je dobro i zašto. Prezentacija. (15min.)</p>
Trajanje	75 min.
Poruka trenera	Završni deo radionice usmeren je na edukativni deo i predstavljanje karakteristika funkcionalne porodice. (10 min.)
Potreban materijal	Flipčart, flomasteri, samolepljivi listići

RADIONICA 3 - "IZAZOVI ADOLESCENCIJE NA PUTU ODRASTANJA"

Ciljevi	- Razumevanje adolescencije kao specifične razvojne faze - Prepoznavanje razvojno očekivanih promena na individualnom i porodičnom planu
Metode	Prezentacija, rad u malim grupama, diskusija
Aktivnosti	<p>Vežba 1 - Izazovi adolescencije Voditelj poziva članove grupe da formiraju manje grupe od 3-4 učesnika. Polazeći od svog ličnog iskustva sa decom i vraćajući se u svoje „lude godine”, ili prosto posmatrajući mlađe oko sebe, treba da zabeleže sledeće: 1. Koje su karakteristične promene u ponašanju mladih u pubertetu? Fizičke, emotivne, saznajne (interesovanja), socijalne? 2. Koje najčešće promene se dešavaju u odnosu između dece i roditelja? Rad u malim grupama - Učesnici razmenjuju svoja razmišljanja, nakon čega po jedan predstavnik iz svake grupe izveštava o onome što je grupa produkovala. Voditelj ispisuje na zajedničkom panou sve roditeljske odgovore i klasificuje ih u sledeće kolone: 1. Individualne promene kod adolescenta - pano 1 2. Promene u odnosu između roditelja i adolescenta - pano 2 3. Promene na porodičnom planu - pano 3 Edukativni blok - Adolescencija kao razvojna faza. Prezentacija. (30min.)</p> <p>Vežba 2 - Važnost decentracije Voditelj uvodi pojam društvenih i porodičnih uloga, počinje od sebe govoreći u kojim se sve ulogama nalazi u svom aktuelnom životu (npr. majka, supruga, sestra, psiholog). Od roditelja se traži da razmisle, a onda svako u krug da nabroji sve svoje društvene i porodične uloge (voditelj može da da početni primer, navodeći neke svoje aktuelne uloge ali izostavljajući svoju ulogu deteta tj. crke ili sina). U feedback-u voditelj prokomentariše da li su roditelji naveli i svoju ulogu deteta (oni su nečije crke, sinovi iako su i sami u roditeljskoj ulozi) i koliko su svesni te svoje uloge. (30 min.)</p>
Trajanje	60 min.
Poruka voditelja radionice	Sve uloge su važne i deosunas, našeg razvoja i identiteta. Često kada postajemo roditelji - ulazeći u ulogu roditelja zanemarujemo ostale svoje uloge da bi bili dobri i kompetentni roditelji. Na taj način možemo da „zaboravimo“ kako izgleda biti u ulozi deteta.
Potreban materijal	Flipčart, flomasteri, samolepljivi listići

RADIONICA 4 - „UVAŽAVANJE I NEUVAŽAVANJE DEČJIH POTREBA- MOJE IDEALNO JA”

Ciljevi	- Razvijanje svesti o roditelja o važnosti razumevanja i prepoznavanja dečjih potreba - senzitivnost roditelja - Osvećivanje načina na koji i roditelji odgovaraju na potrebe dece - responsivnost roditelja
Metode	Prezentacija, rad u malim grupama, diskusija
Aktivnosti	<p>Edukativni deo o vrstama potreba - „drvo potreba“ Vežba - učesnici se podele u dve grupe i svaka dobije veliki tabak papira, a voditelj na panou ispiše listu bazičnih psiholoških potreba.</p> <p>Prva grupa ima zadatku da za svaku potrebu sa liste navede kako se ona može podsticati odnosno šta roditelji čine kako bi ona mogla da bude adekvatno zadovoljena, a druga grupa na svom listu da napiše šta u ponašanju roditelja može da ugrozi ili osuđeti zadovoljenje navedenih dečjih potreba. Pitanja koja mogu da im pomognu su: kako bi roditelji na najbolji način zadovoljili potrebe dece ili šta ne treba da čine pri zadovoljavanju potreba deteta?</p> <p>Diskusija: izvestiocu iz obe grupe čitaju svoje liste, avoditelj beleži na panou nakon čega se razgovara na bazi poređenja dve liste. (30 min.)</p> <p>U drugom delu radionice, radi se vežba: "Moje idealno ja", takođe u malim grupama. Jedan zadatku je da se razmeni u grupi i popiše koji su to karakteristični znaci koji govore da maloletnik ima pozitivnu sliku o sebi, a drugi zadatku je da se popišu karakteristični znaci koji govore da maloletnik ima negativnu sliku o sebi. (20 min.)</p>
Trajanje	60 min.
Poruka voditelja radionice	<p>Završni deo radionice je edukativni deo - sobzirom da dete ne može samostalno da zadovoljava neke svoje potrebe, odgovornost za normalan razvoj imaju roditelji koji treba da ih prepoznaju, razumeju i blagovremeno i adekvatno na potrebe dece odgovore. Roditelji koji razumeju osećanja i namere deteta i prepoznaju i odgovaraju na njegove potrebe, a ne reaguju samo na njegovo ponašanje, razvijaju dobar odnos sa detetom. Takav odnos sa razumevanjem i prihvatanjem pomaže detetu da razume i prihvati samog sebe. Dete koje je naučilo da prepoznaće i na zdrav način izražava svoja osećanja i potrebe može da uspostavi kvalitetne odnose sa drugima, da se adekvatno razvija i odrasta.</p> <p>Ukoliko roditelji ne prepoznaju, ne uvažavaju i ne podstiču zadovoljenje potreba deteta može doći do višestrukog negativnih efekata popisih psihološki razvoj deteta: osećanje nesigurnosti, osećanje niže vrednosti, doživljaj nevoljenja ili odbacivanja, da zakoči prirodnu radoznalost i potrebu za učenjem i saznavanjem itd.</p> <p>(10min.)</p>
Potreban materijal	Flipčart, flomasteri, samolepljivi listići

RADIONICA 5. „DOZVOLA ZA ODRASTANJE“

Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> - Sagledavanje uloge i odgovornosti roditelja u pružanju detetu dozvole za odrastanje kao pomoć i podršku na putu osamostaljivanja - Razumevanje da li određene teškoće u porodičnom funkcionisanju ometaju ovaj proces
Metode	Prezentacija, <i>role play</i> , diskusija
Aktivnosti	<p>Vežba 1 - Putem vrtloga ideja nabrajaju se poteškoće koje su roditelji imali u mladalačkom dobu. Nakon toga izdvajaju se problemi na relaciji odnosa roditelj-dete. Diskusija. (10 min.)</p> <p>Usledećem korakuse od roditelja traži da upar u razmenesvoje iskustvo uz listu pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Učemu tovaši roditelj i nisubili u pravu kad ste vi u pitanju (osobine, sposobnosti, ponašanje?) 2. Čime ste dokazali i pokazali da nisu bili u pravu? 3. Kako ste kao mlađi zamišljali dobrog roditelja? 4. Dalii u vaspitanju vaše dece ispravljate ili ponavljate roditeljske greske? <p>Nakon razmene u paru, vodi se diskusija na nivou grupe. (30 min.)</p> <p>Poruka edukatora: odrastanje je dvostruki proces, individualni proces psihosocijalnog razvoja, utkan u porodično funkcionisanje. Roditeljska dozvola za odrastanje je prihvatanje svog deteta kao autonomne, odgovorne, zrele i integrisane ličnosti sposobne za samostalan život. (5 min.)</p> <p>Vežba 2 - Zamislis situaciju: porodičnoslavljje, odaberu se učesnici za odigravanje porodične situacije - otac, majka, baba, deda, prijatelji, čerka koja ima 40 godina i nije uodata, sin koji je završio srednju školu i nije zaposlen. Od glumaca se traži da imaju različite uloge: daju dozvolu za odrastanje, ne daju, ili daju samo deklarativno i da daju samo u jednom delu. Nakon toga sledi diskusija. (45 min.)</p> <p>Integrativni rezime: osim kulturoloških i ekonomskih, postoje i još dva važna aspekta odrastanja - lični i porodični</p> <p>U završnom delu radionice od učesnika se traži da prepoznaju i iskažu svoju snagu za preživljavanje u teškoćama i da istaknu snagu deteta koju prepoznaju kao takvu. Na posebnom panou se beleže snage, za roditelje i za decu. Sledi diskusija. (10 min.)</p>
Trajanje	100 min. + 10 min. pauza
Poruka voditelja radionice	Voditelj upoznaje učesnike koje su to osnovne snage ličnosti i ističe da su one pored podrške i pružanjapomoći i davanje dozvole za odrastanje i daje važnoda ih roditelji prepoznaju i razvijaju.
Potreban materijal	Flipchart, flomasteri, samolepljivi listići

RADIONICA 6 - „KAKO DA TI LEPŠE KAŽEM“

Ciljevi	- Osvešćivanje elemenata komunikacije, aktivnog slušanja, razumevanje karakteristika „ja“ i „ti“ poruka, procenaeefekta i situacija korišćenja ovih poruka - Usvajanje veština korišćenja aktivnog slušanja i prevođenja „ti“ poruka u „ja“ poruke									
Metode	prezentacija, rad u malim grupama, <i>role play</i> , diskusija									
Aktivnosti	<p>Uvodni deo: Na osnovu kojih pokazatelja tumačimo poruke od drugih ljudi? Kako sve komuniciramo sa drugima?</p> <p>Pitanje za sve dana listu papiragde je brojevna prava - oznaće od 1 do 10 koliko aktivno slušaju svoj decu i osluškuju njihova osećanja?</p> <p>Učešnicisedeleugrupeodpotričlana. Jedanpričasituaciju, adrugodvojeslušaju/ ne slušaju. Voditelj traži da se podeli iskustvana nivou cele grupe i zapisuje na tabli odgovore koje grupiše u verbalne i neverbalne znake komunikacije.</p> <p>(20 min.)</p> <p>U središnjem delu radionice radi se u paru, roditelji razmenjuju konfliktne situacije međusobno, njihove i dečje reakcije. Nakon toga ide diskusija u grupi i zapisivanje na tabli tipičnih roditeljskih i dečjih reakcija.</p> <p>(15 min.)</p> <p>Sledi edukativni deo u kome voditelj upoznaje grupu o karakteristikama „ti“ poruka sa primerima.</p> <p>(5 min.)</p> <p>Sledi <i>roleplay</i> gdje se odigrava jedna konfliktna situacija između roditelja i deteta. Posmatrači nakon tog govore koje verbalne i neverbalne poruke su se pojavile tokom odigravanja konflikta. Voditelji ispisuju na panou najčešće upotrebljene rečenice koje je grupa produkovala (ako ih nemadovoljno ili nisu reprezentativne, voditelji sami dopunjaju dajući neke adekvatne primere). Glumci se pitaju kako su se osećali tokom sekvene.</p> <p>(30 min.)</p> <p>Sledi edukativni deo u kome voditelj upoznaje grupu o karakteristikama „ja“ poruka sa primerima.</p> <p>(5 min.)</p> <p>Nakon tog se odigrava <i>roleplay</i> iste konfliktnesituacije između roditelja i deteta. Posmatrači saopštavaju kako se odigravala komunikacija i ko jesu „ja“ poruke bile. Glumci se pitaju kako su se osećali tokom sekvene.</p> <p>(30 min.)</p> <p>Koraci u rečenici primer JA poruke</p> <table border="1"> <tr> <td>1. Postupak druge osobe</td> <td>Objektivan, nevrednujući opis</td> <td>„Kad vidim, čujem...“</td> </tr> <tr> <td>2. Moja reakcija</td> <td>Bez samooptuživanja, pravdanja, krivice</td> <td>„Ja osećam... i/ili poželim da...“</td> </tr> <tr> <td>3. Postupak koji vodi željenom ishodu</td> <td>Bez naredbi i bespogovornih zahteva</td> <td>„Onostobi javiše volela je da....“</td> </tr> </table> <p>Završna diskusija: Kako procenjuju da bi korišćenje „ja“ poruka uticalo na njihov odnos sa detetom? Kako bi se promenilo ponašanje deteta, a kako njihovo ponašanje?</p> <p>(10 min.)</p>	1. Postupak druge osobe	Objektivan, nevrednujući opis	„Kad vidim, čujem...“	2. Moja reakcija	Bez samooptuživanja, pravdanja, krivice	„Ja osećam... i/ili poželim da...“	3. Postupak koji vodi željenom ishodu	Bez naredbi i bespogovornih zahteva	„Onostobi javiše volela je da....“
1. Postupak druge osobe	Objektivan, nevrednujući opis	„Kad vidim, čujem...“								
2. Moja reakcija	Bez samooptuživanja, pravdanja, krivice	„Ja osećam... i/ili poželim da...“								
3. Postupak koji vodi željenom ishodu	Bez naredbi i bespogovornih zahteva	„Onostobi javiše volela je da....“								
Trajanje	125 min. + 10 min pauze									
Poruka voditelja radionice	Na kraju radionice treba da ponovo ocene sebe, koliko na brojevnoj pravi aktivno slušaju svoju decu koristeći „ja“ poruke.									
Potreban materijal	Flipchart, flomasteri, samolepljivi listići									

„У најбољем
интересу детета“

